

EUROPESE COMMISSIE

Brussel, 30.5.2012
SWD(2012) 322 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

**Beoordeling van het nationaal hervormingsprogramma 2012 en het
stabieliteitsprogramma 2012 voor Nederland**

bij

Aanbeveling voor een AANBEVELING VAN DE RAAD

**over het nationaal hervormingsprogramma 2012 voor Nederland en met een advies van
de Raad over het geactualiseerde stabieliteitsprogramma van Nederland voor de periode
2012-2015**

{COM(2012) 322 final}

INHOUD

Samenvatting	2
1. Inleiding.....	3
2. Economische ontwikkelingen en uitdagingen.....	4
2.1. Recente economische ontwikkelingen en vooruitzichten.....	4
2.2. Uitdagingen	5
3. Evaluatie van de beleidsagenda.....	9
3.1. Begrotingsbeleid en belastingen.....	9
3.2. Financiële sector.....	16
3.3. Arbeidsmarkt, onderwijs en sociaal beleid.....	17
3.4. Structurele maatregelen voor het bevorderen van de groei en het concurrentievermogen	21
3.5. Modernisering van het overheidsapparaat.....	24
4. Overzichtstabel.....	26
5. Bijlage	30

SAMENVATTING

Verwacht wordt dat de economische activiteit van Nederland in 2012 met 0,9% zal afnemen, en vervolgens in 2013 weer enigszins zal toenemen. De werkloosheid zal vermoedelijk stijgen van 5,7% in 2012 tot 6,2% in 2013.

Gezien de zeer ingewikkelde politieke context heeft de Nederlandse regering slechts een beperkt aantal vergaande beleidsinitiatieven ontwikkeld. Zo heeft zij met betrekking tot het pensioenstelsel een hervormingsvoorstel ingediend waarmee wordt beoogd de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd geleidelijk te verhogen. Verder neemt zij maatregelen om het arbeidsaanbod te vergroten, met name van verdieners van een tweede inkomen. Bovendien tracht zij, door middel van het nieuwe bedrijfslevenbeleid, de banden tussen wetenschap en bedrijfsleven nauwer aan te halen.

Op de korte tot middellange termijn blijven er een aantal grote uitdagingen bestaan. Het is van cruciaal belang dat Nederland zijn begrotingsstrategie voor 2012 krachtig voortzet en de noodzakelijke maatregelen vaststelt om ervoor te zorgen dat de begroting van 2013 wordt uitgevoerd, zodat het buitensporig tekort snel wordt gecorrigeerd. Er zijn belangrijke wijzigingen aangekondigd in de eerste en tweede pensioenpijler, evenals op het gebied van de langdurige zorg, die moeten worden beoordeeld in het licht van de vergrijzingsproblematiek. Verder is de arbeidsmarktparticipatie, met name van vrouwen, gehandicapten en migranten gering en is er nog steeds sprake van negatieve fiscale prikkels, met name voor de verdieners van een tweede inkomen. Innovatie staat hoog op de Nederlandse politieke agenda; er bestaat echter een risico dat de in dit verband voorgenomen maatregelen ten koste zullen gaan van fundamenteel onderzoek en van de innoverende bedrijven waarop zij niet van toepassing zijn. Tenslotte zijn er op de Nederlandse woningmarkt, zowel in het koop- als in het huursegment, structurele verstoringen ontstaan die tot een geleidelijke stijging van de schuldenlast van de huishoudens en een inefficiënte allocatie van kapitaal hebben geleid.

1. INLEIDING

In juni 2011 heeft de Commissie vier landenspecifieke aanbevelingen voorgesteld betreffende een economisch en structureel hervormingsbeleid voor Nederland. Deze aanbevelingen werden in juli 2011 door de Raad goedgekeurd. Zij hadden betrekking op de overheidsfinanciën, het pensioenstelsel, de arbeidsmarkt, innovatie, en investeringen in onderzoek en ontwikkeling. Op 27 april 2012 heeft Nederland geactualiseerde versies van zijn nationale hervormingsprogramma (NHP) en stabiliteitsprogramma (SP) ingediend, waarin de sinds juli 2011 geboekte vooruitgang wordt besproken en de toekomstplannen worden ontvouwd. In het onderhavige werkdocument wordt de stand van de uitvoering van de landenspecifieke aanbevelingen van 2011 in Nederland beoordeeld, worden de bestaande beleidsuitdagingen geïnventariseerd en worden, in het licht van deze uitdagingen, de meest recente beleidsplannen van het land aan een onderzoek onderworpen.

Algemene beoordeling

De grootste uitdagingen voor Nederland liggen op de terreinen begrotingsconsolidatie, de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn (met name pensioenen), de arbeidsmarkt, innovatiebeleid, onderwijs en de woningmarkt. In het licht van de verslechtering van de budgettaire vooruitzichten, welke voornamelijk het gevolg is van ongunstige conjuncturele ontwikkelingen, is het van het grootste belang dat aanvullende consolidatie-inspanningen worden ondernomen terwijl de sectoren die de groei op lange termijn bevorderen bij eventuele extra besnoeiingen op de uitgaven worden ontzien. Met betrekking tot het pensioenstelsel heeft Nederland een hervormingsvoorstel ingediend waarmee wordt beoogd de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd te verhogen tot 66 jaar in 2019 en tot 67 jaar in 2024, en de pensioenleeftijd vervolgens aan de levensverwachting te koppelen. De voorstellen om de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd te verhogen zijn nog niet goedgekeurd, en de voorgenomen verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd voor aanvullende pensioenen is nog niet in detail uitgewerkt, met name wat de tweede pijler betreft. Een ander belangrijk structureel probleem betreft de woningmarkt. Zowel in het huur- als in het koopsegment zijn verstoringen ontstaan die, naast de onzekerheid over toekomstige hervormingen, het herstel van de Nederlandse economie in toenemende mate in de weg staan. De onlangs aangekondigde maatregelen zijn een stap in de goede richting, maar zijn volstrekt ontoereikend om de verstoringen op de woningmarkt aan te pakken. Nederland neemt maatregelen om het arbeidsaanbod te verhogen, met name van verdiemers van een tweede inkomen, maar deze maatregelen hadden wel wat ambitieuzer mogen zijn en worden gedeeltelijk teniet gedaan door bezuinigingen op de kinderopvangtoeslagen. Ook voor kwetsbare groepen zijn maatregelen vastgesteld, hoewel aan de concrete tenuitvoerlegging daarvan aanzienlijke risico's verbonden zijn. Nederland heeft, in het kader van het nieuwe bedrijfslevenbeleid, een strategie vastgesteld die erop is gericht de banden tussen wetenschap en bedrijfsleven nauwer aan te halen, maar dit leidt wel tot een vermindering van de voor fundamenteel onderzoek uitgetrokken middelen. Bovendien is de prioritisering van sectoren in het nieuwe bedrijfslevenbeleid zwak onderbouwd, terwijl de onderzoeks- en ontwikkelingsintensiteit over het geheel genomen ruim achterblijft bij het streefcijfer. Het opgegeven doel van het onderwijsbeleid is de kwalitatieve, veeleer dan de kwantitatieve, verbetering van het onderwijs, maar sommige van de voorgenomen maatregelen hebben nadelige gevolgen voor leerlingen met speciale

onderwijsbehoeften. Anderzijds zal Nederland het toegezegde streefcijfer voor het aantal voortijdige schoolverlaters waarschijnlijk wel halen.

De door Nederland ingediende beleidsplannen zijn grotendeels relevant. Een aantal maatregelen zijn echter onvoldoende nader uitgewerkt en/of gekwantificeerd, en op sommige terreinen zijn de beleidsplannen ontoereikend om de uitdagingen volledig het hoofd te bieden. Bovendien zijn de uitvoeringsrisico's groot in verband met de aanstaande verkiezingen in september, ook al heeft het demissionaire kabinet voorlopig de steun van de overige partijen in de Tweede Kamer. Nederland heeft zich ertoe verbonden te voldoen aan de aanbevelingen van de buitensporigtekortprocedure, de begrotingspositie verder te verbeteren in de richting van de middellangetermijndoelstelling en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te waarborgen. Nederland is voorts voornemens de arbeidsmarktparticipatie te verhogen, maar hier zijn aanzienlijke uitvoeringsrisico's aan verbonden. De strategie ter bevordering van private O&O-investeringen ontbeert een effectbeoordelings- en controlekader.

2. ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN EN UITDAGINGEN

2.1. Recente economische ontwikkelingen en vooruitzichten

Recente economische ontwikkelingen

In de tweede helft van 2011 ging de Nederlandse economie sterk achteruit, met een negatieve groei van 0,4% in het derde kwartaal ten opzichte van het voorgaande kwartaal en van 0,7% in het vierde kwartaal. Beide driemaandelijke groeicijfers zijn aanmerkelijk lager dan de dienovereenkomstige projecties van 0,1% en 0,0% die in de najaarsprognose 2011 van de diensten van de Commissie waren vermeld. Deze verslechtering wijst op een forse verzwakking van zowel de interne als de externe vraag. Het consumentenvertrouwen, dat in de zomer al uitgesproken negatief was, kalfde eind 2011 verder af en bereikte in januari 2012 het laagste niveau sinds 2003. Dit uitte zich in een daling van de consumptieve bestedingen in de tweede helft van het jaar. De huizenprijzen daalden in 2011 met 2,3% en het aantal transacties bleef gering, zij het dat er in december een licht herstel optrad. Ook het producentenvertrouwen bleef zwak. De industriële productie in de be- en verwerkende sector (met uitzondering van energie) daalde in het vierde kwartaal van 2011 met 1% ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Wat de externe zijde betreft werd de Nederlandse uitvoer getroffen door de vertraging van de wereldhandel. In het gehele jaar 2011 steeg het bruto binnenlands product (bbp) met 1,2%.

Economische vooruitzichten

De groeivooruitzichten voor 2012 blijven somber. De voorjaarsprognose 2012 van de diensten van de Commissie voorziet een daling van het bbp met 0,9%. Verwacht wordt dat de Nederlandse economie in het eerste en het tweede kwartaal een licht negatieve groei zal laten zien van respectievelijk 0,1% en 0,2%. Tegen het einde van het jaar wordt een broos en traag herstel verwacht, voornamelijk als gevolg van een verbetering van de externe vraag, dat gedurende heel 2013 zal voortduren.

De groei van de particuliere consumptie – die in 2011 reeds gedurende vier achtereenvolgende kwartalen negatief was – zal waarschijnlijk ook in 2012 negatief

blijven als gevolg van de consolidatiemaatregelen van de overheid, waardoor vooral huishoudens worden getroffen, en door negatieve welvaartseffecten. Deze effecten worden voornamelijk veroorzaakt door de dalende prijzen op de woningmarkt en de voor 2013 aangekondigde pensioenverlagingen. Het investeringspeil zal vermoedelijk laag blijven door de zwakke economische groeivoorzichten. Verwacht wordt dat de netto-uitvoer als enige activiteit een positieve bijdrage aan de groei zal blijven leveren, hoewel ook deze sector waarschijnlijk getroffen zal worden door de teruglopende externe vraag, hoofdzakelijk vanuit de overige eurozone. Volgens de prognose zal de HICP-inflatie afnemen van 2,5% in 2011 tot 2,5% in 2012, voornamelijk als gevolg van de zwakke binnenlandse vraag.

Verwacht wordt dat de economische groei in 2013 weer positief zal worden, zij het dat het tempo met 0,7% bescheiden zal zijn, met de netto-uitvoer als enige drijvende kracht van betekenis. Deze projecties zijn gebaseerd op de aanname dat het beleid ongewijzigd zal blijven. Het effect van de aanvullende consolidatiemaatregelen waartoe eind april is besloten, is niet in de basisprognoses meegenomen.

Procedurele en governancekwesties

Nederland heeft erop toegezien dat het nationaal hervormingsprogramma en het stabiliteitsprogramma met elkaar in overeenstemming zijn en de overeengekomen richtsnoeren in aanmerking nemen; wel ontbreken de begrotingsdoelstellingen na 2013. De twee documenten schetsen op geïntegreerde wijze de toegezegde inspanningen op het gebied van begrotingsconsolidatie en de belangrijkste structurele hervormingen alsook de hervormingen met het oog op macro-economische stabilisering. Het nationaal hervormingsprogramma en het stabiliteitsprogramma zijn ingediend op 27 april 2012. Beide documenten omvatten een groot aantal maatregelen die ofwel nog niet ten uitvoer zijn gelegd, ofwel zich nog in de ontwerpfasen bevinden en nog niet in detail worden besproken. De aanstaande verkiezingen brengen onmiskenbaar uitvoeringsrisico's met zich.

In het nationaal hervormingsprogramma evalueert Nederland de geboekte vooruitgang met betrekking tot de nationale doelstellingen voor het jaar 2020. Deze doelstellingen markeren het ontwikkelingspad op langere termijn dat tot de modernisering van de Nederlandse economie moet leiden, en plaatsen de dringende hervormingsprioriteiten in een ruimere context. Verder worden in het nationaal hervormingsprogramma de maatregelen beschreven die zijn voorgenomen in het kader van het Euro Plus-pact. De lokale overheden, het 'European Anti-poverty Network' en de Sociale Alliantie zijn met betrekking tot het nationaal hervormingsprogramma geconsulteerd.

2.2. Uitdagingen

De Nederlandse economie is zwaar getroffen door de financiële en economische crisis die in 2009 een ernstige krimp veroorzaakte. Sindsdien was er hoogstens sprake van een geleidelijk herstel; sinds eind 2011 is de groei weer negatief geworden, en de groeivoorzichten blijven somber. Dit wijst erop dat de onderliggende problemen structureel van aard zijn en dat de lage groei niet alleen een conjunctuurverschijnsel is, zodat een fundamentele beleidsreactie geboden is waarmee onderliggende structurele risico's voor het concurrentievermogen en de houdbaarheid op lange termijn worden aangepakt. Op verscheidene gebieden (waaronder de arbeids- en de woningmarkt, pensioenen en overheidsfinanciën) moeten vergaande structurele hervormingen worden

doorgevoerd om de economie weer op een pad van duurzame groei te brengen. Deze structurele hervormingen zouden Nederland niet alleen sterker maken op middellange tot lange termijn, maar zouden tevens een onmiddellijk gunstige uitwerking hebben doordat zij de onzekerheid die momenteel de Nederlandse economie bedreigt, zouden verminderen. Tegen deze achtergrond moeten de uitdagingen die in het Europees Semester 2011 waren geschetst en die in grote lijnen nog steeds relevant zijn voor Nederland, in de huidige economische situatie met veel grotere spoed worden aangepakt.

Op het gebied van de overheidsfinanciën zijn de twee voornaamste uitdagingen (i) het terugdringen van het buitensporig tekort tegen 2013 door "slimme" consolidatie en (ii) het verbeteren van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn, omdat Nederland als een van de landen wordt beschouwd die op dit gebied een groot risico lopen. Wat de begrotingsinspanningen op korte termijn betreft is het van het grootste belang dat factoren die de groei op lange termijn stimuleren bij eventuele extra bezuinigingen worden ontzien. Zo staan, hoewel de begrotingsmiddelen voor onderwijs in de afgelopen jaren nominaal licht zijn gestegen, de reële onderwijsuitgaven onder druk, waardoor de kwaliteit van toekomstig menselijk kapitaal, die een voorwaarde is voor duurzame groei, wordt bedreigd. Evenzo zijn de inspanningen ter bevordering van innovatie en voor het behoud van een minimum aan hoogwaardig fundamenteel onderzoek, van het grootste belang.

Wat de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn betreft heeft de crisis de reeds bestaande problemen nog verergerd. Nederland kampte al met een snel verouderende samenleving en vrij lage vruchtbaarheidscijfers. De voornaamste beleidsterreinen zijn in dit verband de pensioenen en de gezondheidszorg. De grootste uitdaging op het gebied van de pensioenen is om, afgezien van de gerichte verhoging van de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd (en de koppeling van de pensioenleeftijd aan de levensverwachting), ook met betrekking tot de tweede pensioenpijler (bedrijfspensioenen) tot een soortgelijk akkoord te komen, met een passende verdeling van kosten en risico's binnen en tussen de generaties. Daarnaast had het beheer van de tweede pijler al moeten zijn hervormd om de gevolgen van de vergrijzing beter te kunnen opvangen. Ten aanzien van de gezondheidszorg wordt verwacht dat de kosten in deze sector op lange termijn sterker zullen toenemen dan in andere landen, voornamelijk door de verwachte stijging van de kosten voor langdurige zorg. In de afgelopen jaren zijn de begrotingsmiddelen voor gezondheidszorg structureel overschreden. Het is daarom van het grootste belang om maatregelen te nemen die de structurele stijging van door de overheid gefinancierde uitgaven aan banden leggen, met behoud van de kwaliteit en de toegankelijkheid van de geboden zorg.

Andere structurele tekortkomingen doen zich voor op het gebied van het arbeidsaanbod en de kwaliteit van de arbeidskrachten. Nederland wordt geconfronteerd met een toenemend structureel tekort aan arbeidskrachten als gevolg van de vergrijzing, en daarom is de belangrijkste opgave voor de Nederlandse arbeidsmarkt om meer gebruik te maken van onbenut arbeidspotentieel, zoals de voltijdse arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en arbeidsmarktparticipatie van gehandicapten, oudere werknemers en personen met een migrantenachtergrond. De recente stijging van de werkloosheid heeft de slechte aansluiting van aanbod en vraag op de arbeidsmarkt aan het oog onttrokken.

Een grote uitdaging op het gebied van groeistimulerende macro-economische beleidsmaatregelen is het bevorderen van de innovatiecapaciteit van de Nederlandse

economie door de ondersteuning van investeringen in en de oriëntatie op producten en diensten met een hoge toegevoegde waarde. Hoewel het Nederlandse onderzoek- en innovatiesysteem erin is geslaagd zijn innoverend vermogen te behouden dankzij een van oudsher hoog onderwijsniveau, kunnen de onderinvesteringen van Nederland op het gebied van bedrijfsonderzoek en -ontwikkeling en de toenemende druk op de voor fundamenteel onderzoek beschikbare middelen de toekomstige economische groei en het concurrentievermogen van de Nederlandse economie kunnen aantasten in een mate die niet door technologieoverdracht kan worden gecompenseerd. Tegen deze achtergrond zou de concentratie van de structuurfondsen op een klein aantal sectoren het stimulerend effect ervan op private investeringen in onderzoek en ontwikkeling kunnen reduceren.

Een ander belangrijk structureel probleem betreft de woningmarkt (Box 1). Gedurende de afgelopen decennia zijn op de woningmarkt structurele verstoringen ontstaan als gevolg van een combinatie van factoren.

Op de koopwoningmarkt heeft de interactie tussen een trendmatige stijging van de arbeidsmarktparticipatie en aanbodbeperkingen enerzijds, en fiscale maatregelen ter bevordering van het eigenwoningbezit (met name volledige aftrekbaarheid van de hypotheekrente welke met name gunstig is voor huishoudens met een hoger inkomen) anderzijds, tot een geleidelijke toename van de schuldenlast van huishoudens geleid. Deze situatie werd verder in de hand gewerkt door hoge loan-to-value ratio's evenals de ontwikkeling van aflossingsvrije hypotheekleningen. Het feit dat in koopwoningen geïnvesteerd spaargeld anders wordt belast dan investeringen in andere activa en dat hypotheekleningen en de financiering van koopwoningen met eigen vermogen door de inkomstenbelasting niet op dezelfde manier worden behandeld, heeft geresulteerd in inefficiënte kapitaalallocatie. De in de programma's toegezegde beleidsmaatregelen beogen een geleidelijke verlaging van de maximale loan-to-value ratio en een beperking van de mogelijkheden om de hypotheekrente fiscaal af te trekken, waarbij de hypotheekrenteaftrek slechts van toepassing is in gevallen waarin de hypotheek daadwerkelijk wordt afgelost, en alleen geldt voor nieuwe hypotheekleningen.

Het voorstel is een stap in de goede richting, maar is ontoereikend om de verstoringen aan te pakken die op de woningmarkt zijn ontstaan. De beperking tot nieuwe hypotheekleningen legt de aanpassing van de koopwoningmarkt bij jongere kopers en het positieve effect op de overheidsfinanciën komt slechts zeer geleidelijk tot stand. Indien deze maatregel tot bestaande hypotheekleningen zou worden uitgebreid, zouden de verstoringen sneller uit de weg worden geruimd, wellicht zonder een nog verdere scherpe daling van de huizenprijzen te veroorzaken. Tenslotte zal een al te trage transitie in het koopsegment de vermoedelijk positieve effecten van een geleidelijke verhoging van de huurtarieven op het aanbod in de gereguleerde huurwoningmarkt beperken.

Wat het huursegment betreft beschikt Nederland over de grootste voorraad sociale woningen (als percentage van de totale woningvoorraad) in de EU. Sociaal beleid en de vaststelling van plafonds voor huren en huurverhogingen hebben tot een inelastisch aanbod van huurwoningen geleid en hebben de arbeidsmobiliteit geremd, maar weerhouden mensen met een hoog inkomen er niet van gebruik te maken van sociale woningen. Verder staat de bijzondere rechtsstatus van sociale woningcorporaties een efficiënte benutting van het omvangrijke maatschappelijk kapitaal dat zij bezitten, in de weg. Het in de programma's aangekondigde voornemen om gedifferentieerde huurverhogingen toe te staan, is opnieuw een stap in de goede richting maar is ontoereikend voor een volledige transformatie van de betrokken markt.

Per saldo gaan de maatregelen van het stabiliteitsprogramma en het nationaal hervormingsprogramma derhalve niet ver genoeg; zij zouden in sommige opzichten de structurele problemen zelfs nog kunnen verergeren. Tegen de achtergrond van de negatieve welvaartseffecten van dalende huizenprijzen en de toenemende onzekerheid over de hervorming van de woningmarkt, waardoor het toch al zwakke herstel van de economie nog verder wordt vertraagd, is een hervorming van het woningbeleid die alle segmenten van de markt bestrijkt, nog spoedeisender geworden. Hervormingen van de woningmarkt moeten gericht zijn op een gefaseerde invoering van veranderingen, zowel inzake de koopwoningmarkt (door de wijziging van de gunstige fiscale behandeling van het eigenwoningbezit, en met name de hypotheekrenteaftrek, ook voor bestaande hypotheekrenteaftrek, ook voor bestaande hypotheekrenteaftrek, ook voor bestaande hypotheekrenteaftrek) als ten aanzien van de huurwoningmarkt (door de reikwijdte en omvang van het segment sociale woningen te beperken, waardoor een meer marktgeoriënteerd prijsmechanisme ontstaat, en door de status van sociale woningcorporaties te herzien).

Box 1: De Nederlandse woningmarkt - stand van zaken

De particuliere woningmarkt is sterk gereguleerd om huurders te beschermen en woningen betaalbaar te maken. De regelgeving heeft zowel betrekking op de huurwoning- als op de koopwoningmarkt.

Het bezit van een eigen huis wordt door aanzienlijke belastingvoordelen gesteund. Voor de bezitters van een eigen woning geldt de gunstigste regeling inzake hypotheekrenteaftrek van de Unie; zij kunnen de rente van hun hypotheekleningen volledig aftrekken van hun belastbare inkomen tegen het hoogste marginale belastingtarief (wat betekent dat rijkere huishoudens het meest van de regeling profiteren). Bovendien betalen huiseigenaren belasting over een gering percentage van de waarde van de woning en tellen zij slechts een fractie van de waarde van hun eigendom bij hun belastbaar inkomen op, met het gevolg dat vermogen in de vorm van een eigen woning fiscaal gunstiger wordt behandeld dan andere vormen van vermogen.

Deze gunstige fiscale behandeling wordt nog versterkt door een bijkomende belastingaftrek ("wet Hillen"). Indien het eigenwoningforfait (dat bij het belastbaar inkomen moet worden opgeteld) hoger is dan de hypotheekrente (die van het belastbaar inkomen kan worden afgetrokken), dan mag het verschil als extra aftrekpost worden gebruikt. Dit heeft tot gevolg dat eigenaars geen nettobelasting voor hun eigen woning betalen, wat met name voordelig is voor rijkere huishoudens.

Op de markt voor huurwoningen zijn de meeste huren en jaarlijkse huurverhogingen aan maxima gebonden. Sociale woningcorporaties, die de grootste sociale woningsector in de EU beheren, verschaffen betrekkelijk goedkope woningen. Deze woningcorporaties zijn particuliere instellingen die wettelijk verplicht zijn woningen te verstrekken tegen gereguleerde huurprijzen voor lagere-inkomenscategorieën. Deze gesubsidieerde huurmarkt bestrijkt verreweg het grootste deel van het huursegment en wordt gekenmerkt door lange wachttijden voor nieuwe woningzoekenden, met name in stedelijke gebieden. Niet-sociale huurwoningen maken slechts een klein deel van de totale woningvoorraad uit.

De wisselwerking tussen fiscale prikkels, financiële innovaties, beleidsmaatregelen op het gebied van bankhypotheken en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt die de vraag stimuleren enerzijds, en beleidsmaatregelen die het aanbod beperken anderzijds, hebben de prijzen opgedreven. Daarnaast wordt de waarde van (huur)woningen door

beperkingen ten aanzien van het niveau van de huren gedrukt; dit geldt vooral voor de woningvoorraad van sociale woningcorporaties.

Als gevolg van de stijging van de vastgoedprijzen maakten hypotheekleningen in 2009 27% van de bankactiva uit, tegen 17% in 1997; dit aandeel ligt ver boven het EU-gemiddelde (15%). De financieringstekorten zijn sterk toegenomen, met balansonevenwichtigheden en herfinancieringsrisico's tot gevolg.

Tenslotte is de regering blootgesteld aan de garanties die zij heeft verleend in het kader van de nationale hypotheekgarantie (NHG), waarop meer en meer een beroep zal worden gedaan naarmate de werkloosheid toeneemt, en het Waarborgfonds Sociale Woningbouw, dat garanties verleent voor leningen aan sociale woningcorporaties. Deze kosten komen nog bovenop de lasten voor de begroting die door andere beleidsmaatregelen ten aanzien van de woningmarkt, zoals de HRA (2% van het bbp) en de lage belasting op de woningwaarde (circa 0,5% van het bbp) worden veroorzaakt¹.

3. EVALUATIE VAN DE BELEIDSAGENDA

3.1. Begrotingsbeleid en belastingen

Budgettaire ontwikkelingen en schulddynamiek

Na de val van het minderheidskabinet, dat sinds 2010 geregeerd had met de parlementaire steun van de Partij voor de Vrijheid (PVV), heeft het demissionair kabinet zijn committering aan begrotingsconsolidatie opnieuw bevestigd. Op 12 september 2012 zullen vervroegde verkiezingen plaatsvinden. In het stabiliteitsprogramma wordt de verplichting om aan de aanbevelingen van de buitensporigtekortprocedure te voldoen, bevestigd en wordt een pakket aanvullende maatregelen gepresenteerd waarmee het begrotingstekort in 2013 tot maximaal 3% van het bbp moet worden teruggedrongen. Na 2013 beoogt het programma een verdere verbetering van de begrotingssituatie in de richting van de middellangetermijndoelstelling (MTD) van -0,5% van het bbp door middel van een structurele inspanning van tenminste 0,5% per jaar. De MTD geeft de vereisten van het stabiliteits- en groeipact naar behoren weer.

Het begrotingsresultaat van 2011, een tekort van 4,7% van het bbp, was aanmerkelijk slechter dan het tekort van 3,7% van het bbp dat in het stabiliteitsprogramma 2011 was voorzien. Dit kwam in hoofdzaak door de ongunstige conjuncturele ontwikkelingen, waardoor zowel de reële als de nominale bbp-groei veel lager uitviel dan verwacht, terwijl de uitgaven hoger waren dan voorzien.

Volgens het stabiliteitsprogramma 2012 zal het overheidstekort in 2012 afnemen tot 4,2% van het bbp (tegen 2,2% volgens het stabiliteitsprogramma 2011) en zal het in 2013, de uiterste datum voor de correctie van het buitensporig tekort die door de Raad in december 2009 is vastgesteld, uitkomen op 3% van het bbp. De financiële basisprojecties van het programma omvatten de maatregelen, voornamelijk aan de uitgavenzijde, die aanvankelijk al door het aftredend kabinet waren overeengekomen en in de begroting 2012 waren opgenomen. Bovendien is bij de tekortprognoses rekening gehouden met een extra pakket consolidatiemaatregelen dat eind april 2012, vlak na de val van het minderheidskabinet, door de regering is voorgelegd (het 'Kunduz-akkoord'). Dit aanvullende pakket was aan de Tweede Kamer voorgelegd (maar niet in stemming

---

¹ Voor een grondige analyse zie "The Housing Market in the Netherlands", European Economy.

gebracht) alvorens als onderdeel van het stabiliteitsprogramma te worden ingediend. De aanvullende consolidatiemaatregelen zouden voor een klein gedeelte reeds in 2012 in werking treden, maar het merendeel wordt in 2013 van kracht. In 2013 zou het netto tekortverbeterend effect van deze maatregelen (waarvan circa tweederde de inkomstenzijde betreft – zie Box 2) ongeveer 1,4% van het bbp bedragen, indien zij volledig ten uitvoer worden gelegd. Voor de overige jaren waarop het stabiliteitsprogramma betrekking heeft, d.w.z. 2014 en 2015, worden geen streefcijfers voor het overheidssaldo en de overheidsschuld gegeven, wat in strijd is met de vereisten van de gedragscode. De gepresenteerde vooruitzichten voor de variabelen van de overheidsfinanciën op een lager aggregatieniveau zijn afkomstig van eerdere middellangetermijnprognoses en houden geen rekening met de eventuele gevolgen van het extra bezuinigingspakket dat door het demissionair kabinet in april is goedgekeurd. Deze projecties stemmen derhalve niet overeen met de begrotingsdoelstellingen die voor 2012 en 2013 zijn ingediend. Daardoor kunnen de houdbaarheid van de beoogde begrotingscorrectie in 2013 en de vooruitgang richting de MTD in de laatste programmajaren niet worden beoordeeld. Volgens de voorjaarsprognose 2012 van de Commissie, waarin de aanvullende consolidatiemaatregelen van april 2012 niet zijn opgenomen, zal het overheidstekort in 2012 licht dalen tot 4,4% van het bbp, en vervolgens in 2013 weer stijgen tot 4,6% van het bbp.

Een aantal van de in het aprilpakket aangekondigde maatregelen zijn van meer structurele aard (hoewel de numerieke impact ervan niet volledig kan worden beoordeeld, met name na 2013) en betreffen met name het pensioenstelsel, de woningmarkt en de gezondheidszorg. Zoals uit box 2 blijkt, is het begrotingseffect van de maatregelen in het kader van de structurele hervormingen evenwel beperkt. De veranderingen die door de voorgestelde structurele hervormingen worden beoogd gaan in de goede richting, met name omdat zij betrekking hebben op gebieden waar aanvankelijk slechts traag vooruitgang werd geboekt, maar zij moeten ook na 2013 worden uitgevoerd en versterkt om de duurzaamheid van de begrotingsaanpassing te waarborgen.

Het stabiliteitsprogramma 2012 bevestigt de committering van de Nederlandse regering aan de middellangetermijndoelstelling inzake een structureel saldo van de centrale overheid² van -0,5% van het bbp. Terwijl in het stabiliteitsprogramma 2011 werd voorzien dat deze middellangetermijndoelstelling in 2015 zou worden bereikt, wordt in het stabiliteitsprogramma 2012 geen datum genoemd. Bij gebrek aan gekwantificeerde streefcijfers voor de jaren na 2013 (voor de jaren 2014 en 2015 wordt slechts een structurele inspanning van tenminste 0,5% van het bbp toegezegd, in lijn met de vereisten van het stabiliteits- en groeipact), kan geen beoordeling worden gegeven van de vooruitgang richting de middellangetermijndoelstelling. Uitgaande van de technische uitgavenprognoses voor 2014 en 2015 zal zeker aan de uitgavenbenchmark worden voldaan, omdat de opgegeven stijging van de relevante uitgaven ruim onder het referentiepercentage blijft.

---

² Het saldo na correctie voor de conjunctuur, exclusief eenmalige en tijdelijke maatregelen, door de Commissie volgens de algemeen aanvaarde methode berekend op basis van de in het programma verstrekte informatie.

Box 2. Voornaamste begrotingsmaatregelen (in % van het bbp) ³		
	Inkomsten	Uitgaven
	2011	
	<ul style="list-style-type: none"> • Verhoging verzekeringspremies (0,05%) 	<ul style="list-style-type: none"> • Loonmatiging bij de centrale overheid (-0,2%) • Internationale samenwerking (-0,1%)
	2012	
	<ul style="list-style-type: none"> • Beperking heffingskortingen voor alleenstaande ouders (0,1%) • Terugdraaiing verhoging eigen risico zorgverzekering (0,1%) 	<ul style="list-style-type: none"> • Zorgtoeslagen (-0,1%) • Kinderopvangtoeslagen (-0,1%)
	2013	
	<ul style="list-style-type: none"> • Correctie behandeling aftrekbaarheid pensioenen. (Vanaf 2013 komen minder pensioenpremies in aanmerking voor fiscale aftrekbaarheid.) (0,1%) • <i>Verhoging btw-tarief met 2 procentpunt in oktober 2012 (0,7%)</i> • <i>Fiscaal vergroeningspakket en verhoging van de accijnzen op alcohol, tabak en frisdrank (0,25%)</i> • <i>Beperking aftrekbaarheid hypotheekrente voor nieuwe hypotheek (0%; structurele besparingen lang na de programmaperiode)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Zorgtoeslagen (-0,1%) • Basisonderwijs (-0,1%) • <i>Verhoging van de eigen bijdrage voor gespecialiseerde gezondheidszorg in combinatie met andere maatregelen (0,3%)</i> • <i>Verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd met 1 maand in 2013 tot 67 jaar in 2024 (0%, maar aanzienlijke structurele besparingen na de programmaperiode)</i> • <i>Loonstop (voor ambtenaren en niet-indexering van bepaalde belastingschijven van de inkomstenbelasting) (0,5%)</i>
	2014	
	<ul style="list-style-type: none"> • Stimulering doorstroom huurwoningensector 	<ul style="list-style-type: none"> • Kleinere overheid: besparingen bij de centrale overheid.

³ De maatregelen van het begrotingsakkoord van eind april 2012 zijn cursief weergegeven.

	(0,2%)	autonome bestuurlijke organen en agentschappen (-0,1%) • Zorgtoeslagen (-0,1%)
	2015	
	• Impact van bezuinigingen gezondheidszorg (omdat zij leiden tot een vermindering van de zorgverzekeringspremies) (0,2%)	• Verwijdering van verzekerde diensten (geneeskundige zorg, geneesmiddelen en geestelijke gezondheidszorg) voor de behandeling van aandoeningen met geringe gevolgen voor de gezondheid uit het basispakket (-0,2%) • Kleinere overheid: besparingen bij autonome bestuurlijke organen en agentschappen (-0,1%)
Opmerking: de gedetailleerdheid van de gegevens weerspiegelt het soort informatie dat in het stabiliteitsprogramma is verstrekt en, indien beschikbaar, van een meerjarenbegroting.		

De grootste structurele begrotingsinspanning is gepland voor 2013, in het kader van de toezegging om het nominale overheidstekort in dat jaar tot ten hoogste 3% van het bbp terug te dringen. Verwacht wordt dat de herberekende gemiddelde jaarlijkse begrotingsinspanning in de jaren 2011-2013 - de aanpassingsperiode die in het kader van de buitensporigtekortprocedure is vastgesteld - 2,3% van het bbp zal bedragen, ofwel iets meer dan 0,75 procentpunt gemiddeld per jaar; dit cijfer strookt met de door de Raad aanbevolen gemiddelde jaarlijkse begrotingsinspanning van ¾% van het bbp.

In het Europees Semester 2011 heeft de Raad een landenspecifieke aanbeveling voor Nederland vastgesteld onder verwijzing naar de budgettaire ontwikkelingen. Deze aanbeveling bestond uit een aantal onderdelen. De regering heeft ruimschoots voldaan aan het eerste onderdeel, namelijk de uitvoering van de begrotingsstrategie van 2012 overeenkomstig de vereisten in het kader van buitensporigtekortprocedure. De nationale uitgavendoelstellingen zijn in absolute termen grotendeels bereikt, hoewel toch nog ruimte bestond voor een aanvullende verhoging van bepaalde werkloosheidsuitkeringen. De uitgavenplannen voor 2012 en 2013 bevatten evenwel een aantal bezuinigingen op gebieden die rechtstreeks van belang zijn voor de groei, met name fundamenteel onderzoek en onderwijs. Ook de vooruitgang in de richting van de middellangetermijndoelstelling lijkt niet gewaarborgd. In 2012 en 2013 worden aanzienlijke vorderingen gemaakt, maar in de jaren daarna is de vooruitgang richting de middellangetermijndoelstelling afhankelijk van de uitvoering van voornemens die weliswaar zijn aangekondigd, maar die niet door nader gespecificeerde programmamaatregelen worden geschraagd.

In 2008 is de brutoschuld van de centrale overheid met 13 procentpunt sterk toegenomen tot 58,5% van het bbp, ondanks een begrotingsoverschot van 0,5% van het bbp. Deze

stijging werd voornamelijk veroorzaakt door overheidsinterventies om de financiële markten te stabiliseren, en leidde tot een omvangrijke schuldverhogende stock-flow adjustment van circa 15% van het bbp. In 2009 liep de brutoschuld op tot 60,8% van het bbp, net boven de drempel van 60%. In 2010 en 2011 nam de schuldquote met ruim 2 procentpunt per jaar verder toe tot 65,2% van het bbp in 2011.

Volgens het stabiliteitsprogramma zal de schuldquote in 2012 vrij sterk blijven toenemen tot 70,2% van het bbp, en zal deze vervolgens in 2013 nog licht stijgen tot 70,7% van het bbp wanneer rekening wordt gehouden met het positieve effect van de aanvullende consolidatiemaatregelen. Voor 2014 en 2015 worden in het stabiliteitsprogramma geen schuld doelstellingen genoemd. De schulddynamiek voor 2012 is in lijn met de voorjaarsprognose 2012 van de diensten van de Commissie, waarin sprake is van een schuldquote van iets meer dan 70% van het bbp. Verwacht wordt dat de bruto-overheidsschuld, indien aanvullende consolidatiemaatregelen uitblijven, in 2013 zal stijgen tot 73,0% van het bbp en daarmee ruim boven de referentiewaarde van 60% blijft. Aangezien geen cijfers zijn overgelegd, kan niet worden beoordeeld of de benchmark voor de schuldreductie na 2013 zal worden gehaald. Volgens de projecties van het stabiliteitsprogramma zal de schuldquote in 2012 en 2013 toenemen. Deze ontwikkeling is niet in overeenstemming met de landenspecifieke aanbeveling van 2011, waarin was bepaald dat de hoge schuldquote vanaf 2012 op een neerwaarts pad moest worden gebracht.

Houdbaarheid op lange termijn

De langetermijnontwikkeling van de leeftijdsgelateerde uitgaven ligt duidelijk boven het EU-gemiddelde. De budgettaire uitgangspositie verhoogt de kosten op lange termijn. Bij ongewijzigd beleid zou de schuldquote in 2020 oplopen tot 79% van het bbp. Er zou na de prognoseperiode meer begrotingsconsolidatie nodig zijn om ervoor te zorgen dat de overheidsschuld zich ook na de korte termijn in de richting van de referentiewaarde ontwikkelt. De volledige tenuitvoerlegging van het programma volstaat niet om de schuld in 2020 op een neerwaarts pad te brengen; de schuldquote zou in dat jaar nog steeds boven de referentiewaarde van 60% liggen. Gezien de sterke verwachte toename van de leeftijdsgelateerde uitgaven dient de nadruk te worden gelegd op het in de hand houden van de ontwikkeling van de overheidsuitgaven op lange termijn, en met name van de zorguitgaven maar ook van de pensioenuitgaven, ten einde het houdbaarheidstekort terug te dringen. De houdbaarheid van de overheidsfinanciën zou worden verbeterd indien op middellange termijn een toereikend primair overschot werd bereikt.

De kosten van de vergrijzing op lange termijn liggen aanmerkelijk boven het EU-gemiddelde omdat er een betrekkelijk sterke stijging van de overheidsuitgaven op het gebied van pensioenen en langdurige zorg wordt verwacht. De uitgaven voor langdurige zorg zullen veel sterker stijgen dan in de overige lidstaten, niet in het minst als gevolg van het betrekkelijk grote percentage van de bevolking van 65 jaar en ouder dat langdurige zorg ontvangt. Structurele hervormingen op het gebied van pensioenen en gezondheidszorg om de verwachte stijging van de leeftijdsgelateerde uitgaven te beperken, zouden een gunstige uitwerking hebben op de houdbaarheidsrisico's, zoals in de landenspecifieke aanbeveling van vorig jaar inzake de overheidsfinanciën is aangegeven.

Om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te waarborgen, maar ook om de arbeidsmarktparticipatie te verhogen, heeft de overheid besloten de wettelijke

pensioengerechtigde leeftijd in 2020 te verhogen tot 66 jaar en deze pensioengerechtigde leeftijd vervolgens te koppelen aan de levensverwachting. Hoewel dit voorstel op 7 februari 2012 door de Tweede Kamer werd goedgekeurd, heeft de regering in het nationaal hervormingsprogramma een ander plan gepresenteerd dat inhoudt dat de pensioengerechtigde leeftijd in 2013 met één maand wordt opgetrokken en vervolgens stapsgewijs wordt verhoogd tot 66 jaar in 2019 en 67 jaar in 2024, en dat deze pensioenleeftijd vervolgens aan de levensverwachting wordt gekoppeld, zoals in de landenspecifieke aanbeveling inzake de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn was aangegeven.

De verhoging van de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd in de eerste pijler dient gepaard te gaan met een verhoging van de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd in de tweede pijler. Hiervoor is goedkeuring van de sociale partners nodig. Zij hebben echter nog geen definitief akkoord bereikt. Hoe dan ook wordt verwacht dat de regering in de eerste helft van 2013 een wetsontwerp aan de Tweede Kamer zal voorleggen. Deze wet zou niet voor januari 2014 in werking treden. Het is in dit verband van belang dat de overheid binnen de tweede pijler zorgt voor risicodeling binnen en tussen de generaties, en dat een toename van de procycliciteit bij de financiering van de pensioenfondsen wordt vermeden. Het bereiken van overeenstemming over de tweede pijler zou eveneens van belang zijn om de onzekerheid tegen te gaan die momenteel de besluiten van de consumenten sterk beïnvloedt.

De regering heeft in een brief aan de Tweede Kamer (*Programmabrief langdurige zorg*) een blauwdruk voor de hervorming van de langdurige zorg gepresenteerd waarin zij zich verbindt tot een verhoging van de uitgaven gedurende haar regeerperiode, naast een structurele investering van aanvullende middelen in extra personeel en in de kwaliteit van de zorg. Bovendien is de overheid voornemens de verschaffing van langdurige gezondheidszorg te hervormen, met name door het decentraliseren van bepaalde onderdelen van langdurige zorg naar de lokale overheden, door verzekeraars met de uitvoering te belasten, door wonen en zorg te scheiden en door de criteria om voor langdurige zorg in aanmerking te komen, aan te scherpen.

Vergeleken met eerdere maatregelen op dit gebied is de voorgenomen hervorming van de langdurige zorg ambitieus, hoewel zij tot dusverre slechts gedeeltelijk ten uitvoer is gelegd omdat de belangrijkste en meest ingrijpende maatregelen van de hervorming niet voor 2013 zijn gepland en er sprake is van vertragingen bij de uitvoering (dit geldt met name voor het aanscherpen van de criteria om voor langdurige zorg in aanmerking te komen, een maatregel die met één jaar is uitgesteld ten opzichte van wat in het coalitieakkoord was vermeld). Bovendien zijn sommige van de voorgenomen maatregelen nog onvoldoende uitgewerkt; zo is nog niet duidelijk hoe de scheiding van zorg- en woonkosten tot stand moet worden gebracht. Verder zouden verzekeraars, met het oog op de verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, een groter deel van het risico moeten dragen. Aangezien verzekeraars er slechts gedeeltelijk in zijn geslaagd de kosten in de zorgsector terug te dringen, brengt het huidige voorstel aanzienlijke latent aanwezige verplichtingen met zich.

Begrotingskader

De voornaamste kenmerken van het huidige meerjarige trendmatige begrotingskader van Nederland zijn: (i) het gebruik van reële uitgavenplafonds, die vooraf zijn vastgesteld en gedurende de volledige kabinetsperiode worden toegepast, (ii) automatische stabilisatie aan de ontvangstenzijde en (iii) het gebruik van onafhankelijke macro-economische

aannames. Wanneer een nieuwe regering wordt gevormd worden begrotingsdoelstellingen op middellange termijn vastgesteld door de gewenste ontwikkeling van de uitgaven van de centrale overheid en de belastingdruk voor elk jaar, tot het laatste jaar van de kabinetsperiode, te bepalen. De doelstellingen worden niet in wetgeving vastgelegd, maar worden opgenomen in een coalitieakkoord. Dit akkoord heeft betrekking op de centrale overheid en de socialezekerheidssector, maar niet op de lokale overheden. In dit verband bereidt de regering, overeenkomstig haar verplichtingen in het kader van het Euro Plus-pact, een wetsvoorstel voor waarmee de begrotingsregels van de EU, welke in het herziene governancekader zijn opgenomen, in nationaal recht worden omgezet, met inbegrip van bepalingen voor de lokale overheden.

Het Nederlandse begrotingskader op middellange termijn heeft, sinds de inwerkingtreding ervan in 1994, over het algemeen goed gefunctioneerd. Ingeval er zich echter een langdurige economische neergang voordoet met aanzienlijke negatieve gevolgen voor zowel de potentiële als de feitelijke groei, zoals momenteel in Nederland het geval is, dan zou het voorzien in de mogelijkheid om tot een uitzonderlijke neerwaartse aanpassing van de reële uitgavenplafonds over te gaan, helpen bij het tegengaan van een ten onrechte te restrictieve beleidskoers wanneer de plafonds onbedoeld te hoog zijn vastgesteld in vergelijking met een haalbaar groeipad dat met de begrotingsdoelstellingen in overeenstemming is, of wanneer de automatische stabilisatoren wordt belet hun werk te doen.

In oktober 2010 heeft de regering de in het verleden vastgestelde begrotingsregels op het gebied van uitgaven en inkomsten gewijzigd, en heeft zij een aantal aanvullende beperkingen toegevoegd, zoals:

- (1) Een signaalmarge, gesteld op een neerwaartse afwijking van 1 procentpunt ten opzichte van het beoogde saldopad. Wanneer de signaalmarge wordt overschreden moeten aanvullende consolidatiemaatregelen worden genomen;
- (2) Uitgaven die gevoelig zijn voor cyclische ontwikkelingen (werkloosheidsuitkeringen, sociale bijstandsuitkeringen en wijzigingen in de ruilvoet) weer onderwerpen aan de regels inzake de uitgavenplafonds.

Deze regels zouden de mogelijkheid beperken om een discretionair anticyclisch beleid te voeren in situaties waarin dit gerechtvaardigd zou zijn, zoals bij ernstige economische neergang. De status van met name de signaalmarge is evenwel in de huidige context onduidelijk.

Belastingstelsel

De verhouding tussen de belastingontvangsten en het bbp bedroeg in 2011 38,4%, lager dan het EU-gemiddelde (39,1%). Nederland heeft een vrij gecentraliseerde belastingstructuur waarbij de belastinginkomsten van de lokale overheden slechts een zeer kleine fractie van de totale belastingontvangsten uitmaken. Wat de samenstelling van belastingontvangsten betreft maakten de indirecte en de directe belastingen elk iets minder dan een derde van de totale belastingontvangsten uit, en vertegenwoordigden de sociale bijdragen – die tot de hoogste in de EU behoren – de overige ontvangsten. Na de crisis is het aandeel van de indirecte belastingen afgenomen, terwijl dat van de directe belastingen vrijwel gelijk bleef. Het impliciete belastingtarief voor arbeid (36,9%) lag in

2010 iets boven het EU-gemiddelde (36%), terwijl de impliciete belastingdruk op kapitaal (12,5%) aanzienlijk lager was dan het EU-gemiddelde (27%).

Ten opzichte van andere EU-lidstaten is er zowel voor huishoudens als voor ondernemingen een sterke fiscale bevoordeling van schulden. Voor huishoudens houdt deze verband met de aftrekbaarheid van de hypotheekrente (zie hieronder en box 1). Voor ondernemingen bedroeg het effectieve marginale belastingtarief voor met eigen vermogen gefinancierde nieuwe investeringen in 2010 iets minder dan 30% (ongewogen EU-gemiddelde: 25,5%). Voor met schulden gefinancierde investeringen geldt een negatief effectief marginaal belastingtarief (-7,5%).

De lage belasting op huurwaarde, de fiscale behandeling van pensioenbijdragen en de hypotheekrenteaftrek leiden tot een aanzienlijke derving van belastingontvangsten ten belope van in totaal circa 3½% van het BBP.

De nieuwe maatregelen die thans ten uitvoer worden gelegd (*Belastingplan 2012*) bevatten verschillende prioriteiten die in de jaarlijkse groeianalyse staan vermeld. Met name wordt, ter verbetering van de efficiëntie, het belastingstelsel vereenvoudigd door zeven kleinere belastingregels af te schaffen, waaronder enkele milieuheffingen (zoals stortbelasting en grondwaterbelasting).

Wat de groene belastingen betreft wordt in het nationaal hervormingsprogramma een fiscaal vergroeningspakket aangekondigd, maar er wordt geen melding gemaakt van concrete doelstellingen of een publicatiedatum. Wel worden vanaf juli 2012 auto's met een lage CO₂-uitstoot minder belast en wordt het verschil in belasting tussen benzine en diesel geleidelijk afgeschaft. Anderzijds is er een lage belastinggrondslag voor bedrijfswagens, welke resulteert in een geraamd verlies aan belastinginkomsten van 1,5 miljard EUR per jaar⁴.

De bestrijding van belastingfraude wordt vergemakkelijkt doordat slechts één bankrekening voor belastingteruggave is toegestaan en door de verhoging van de boetes.

In de huidige economische neergang zouden groeivriendelijke belastinghervormingen gunstig zijn voor Nederland, zoals een verruiming van de belastinggrondslagen, de heffing van indirecte en groene belastingen, een verlaging van de directe belastingen en de geleidelijke afschaffing van de fiscale behandeling van pensioenbijdragen, huurwaarde en hypotheekrenteaftichten waardoor de groei ongunstig wordt beïnvloed.

3.2. Financiële sector

De financiële soliditeit van de Nederlandse banken is de laatste tijd verbeterd, zoals blijkt uit het feit dat de financiële instellingen een aanzienlijk deel van de financiële overheidssteun hebben terugbetaald sinds de afsluiting van het Europees Semester 2011. Van de drie financiële instellingen die financiële overheidssteun hebben ontvangen heeft één instelling (Aegon) alle schuld terugbetaald en hebben de andere twee (SNS Reaal en ING) de steun gedeeltelijk terugbetaald (respectievelijk 185 miljoen EUR van de 750 miljoen EUR en 7 miljard EUR van de 10 miljard EUR). Er is nog geen besluit genomen over de verkoop van de aandelen in ABN AMRO en Fortis Bank Nederland die de regering gedurende de financiële crisis heeft verworven.

---

⁴ DG TAXUD Taxation Papers 22/2010.

Toch blijft het waarborgen van een goed functionerende en stabiele financiële sector die aan de behoeften van de reële economie op het gebied van financiële bemiddeling kan voldoen, problematisch. De Nederlandse banken staan nog steeds bloot aan aanzienlijke externe risico's als gevolg van internationale activiteiten op volatiele buitenlandse markten, hoewel de blootstelling aan landen die bijzonder zwaar getroffen zijn door de staatsschuldencrisis geleidelijk is afgenomen. Bovendien lopen de banken risico's in verband met de grote schuldenlast van de huishoudens, voornamelijk wegens hypotheekleningen. De traditionele neiging van Nederlandse banken om gebruik te maken van securitisatie om hun hypotheekportefeuille te financieren heeft in een aanzienlijk financieringstekort geresulteerd (d.w.z. het bedrag aan uitstaande hypotheek overtreft het bedrag aan binnenlandse deposito's). Dit is ten dele toe te schrijven aan de hogere renteopslagen en de verminderde toegang tot kapitaal financiering als gevolg van de staatsschuldencrisis. Verder zijn de Nederlandse pensioenfondsen nog steeds ondergefinancierd, en is de gemiddelde dekkingsgraad ruim onder het vereiste niveau van 105% gedaald, met het gevolg dat onlangs is aangekondigd dat de pensioenuitkeringen van de tweede pijler vanaf april 2013 waarschijnlijk voor het merendeel van de gepensioneerden zullen worden verlaagd.

Wat de kredietverlening betreft hebben zich in Nederland geen belangrijke beperkingen voorgedaan in vergelijking met andere EU-lidstaten. Gezien de aanhoudende onzekerheid op de financiële markten, de verslechterde vooruitzichten voor de Nederlandse economie en de voortdurende schuldafbouw van de financiële sector zou de kredietvoorziening evenwel nog verder kunnen worden ingeperkt. Tegen deze achtergrond is het belangrijk te zorgen voor een doorlopende toegang tot krediet voor kleine en middelgrote ondernemingen, waartoe ook in de jaarlijkse groeianalyse 2012 wordt opgeroepen.

3.3. Arbeidsmarkt, onderwijs en sociaal beleid

De Nederlandse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een betrekkelijk hoge participatiegraad, een hoge productiviteit per gewerkt uur en een lage werkloosheid. De totale participatiegraad ligt dicht bij de Europa 2020-doelstelling van 80% en boven het EU-gemiddelde. In de nazomer van 2011 steeg de werkloosheid snel; volgens de voorjaarsprognoses van 2012 van de diensten van de Commissie zal het werkloosheidspercentage in Nederland naar verwachting stijgen van 4,4% in 2011 tot 5,7% in 2012. Hoewel dit binnen de EU nog steeds relatief laag is, zou het toch het hoogste percentage sinds het begin van de huidige crisis zijn. Tijdens de eerste jaren van de crisis huurden veel bedrijven in Nederland werknemers in om tijdens de opleving die daarna werd verwacht de personeelskosten te drukken. Dit werd gedeeltelijk in de hand gewerkt door publiek gefinancierde regelingen. De recente stijgende lijn in de werkloosheid geeft aan dat bedrijven nu begonnen zijn om werknemers te ontslaan als gevolg van de slechte economische vooruitzichten.

De arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een aantal starheden, zoals een relatief strenge wetgeving inzake arbeidsbescherming voor werknemers met een vaste arbeidsovereenkomst, die een belemmering vormen voor de arbeidsmobiliteit en daardoor ook voor de afstemming van arbeidsvraag en -aanbod en het inhuren van arbeidskrachten. Nederland heeft in het kader van het Euro Plus-pact toegezegd hervormingen op dit gebied uit te voeren. Door het wegnemen van barrières die de groei van het arbeidsaanbod in de weg staan, zou beter kunnen worden beoordeeld in hoeverre

het relatief lage gemiddelde aantal gewerkte uren kan worden toegeschreven aan persoonlijke voorkeur. Dit zou geen beleidsdoelstelling mogen zijn. Ondanks de hoge totale participatiegraad behoort het gemiddelde aantal gewerkte uren in Nederland tot de laagste in de EU. Een van de belangrijkste negatieve prikkels⁵ om meer uren te werken, is het hoge marginale belastingtarief op tweede inkomens, dat in sommige gevallen kan oplopen tot meer dan 80% als gevolg van onder andere de algemene overdraagbare heffingskorting⁶ en het wegvallen van inkomensafhankelijke toelagen, zoals kinderopvangtoeslag en huursubsidie. In 2009 is men begonnen de algemene overdraagbare heffingskorting geleidelijk terug te brengen; het is de bedoeling dat deze in 2024 helemaal is afgeschaft. De criteria om voor de heffingskorting in aanmerking te komen zijn aangescherpt, maar het arbeidsaanbod zou nog sneller toenemen als deze sneller wordt afgeschaft.

Met ingang van 1 januari 2012 heeft de overheid de regels voor de kinderopvangtoeslag aangescherpt. Om er aanspraak op te kunnen maken, moeten beide ouders werken. Bovendien kunnen ouders hoogstens voor 230 uur per kind per maand kinderopvangtoeslag krijgen, voor alle soorten kinderopvang. Het kindgebonden budget is beperkt tot twee kinderen en wordt niet geïndexeerd. Bovendien is de overheidsbijdrage aan de kosten van kinderopvang gekoppeld aan het aantal gewerkte uren van de partner die het minste werkt. Dit houdt een risico voor de nagestreefde toename van het arbeidsaanbod in, met name voor verdieners van een tweede inkomen die slechts een paar uur werken; het doel is het verminderen van het fiscale doodgewichtsverlies van kinderopvangtoeslagen en daaraan voldoet deze maatregel wel.

Ook het arbeidspotentieel van een tweede grote groep, de ouderen, wordt niet genoeg benut. Hoewel de arbeidsparticipatie onder mensen tussen de 55 en 64 de afgelopen tien jaar aanzienlijk is toegenomen, verlaten relatief veel oudere werknemers de arbeidsmarkt zodra ze het segment tussen de 60 en 64 hebben bereikt. Dat is gedeeltelijk het gevolg van de lange duur en het hoge niveau van de werkloosheidsuitkeringen. De arbeidsmarkt zou profiteren van de integratie van gedeeltelijk gehandicapten, langdurig werklozen en mensen met een migrantenachtergrond, aangezien deze groepen een steeds groter risico op structurele werkloosheid lopen. Op deze groepen heeft de uitvoering van actief arbeidsmarktbeleid weinig effect gehad. De positie op de arbeidsmarkt van mensen met een migrantenachtergrond gaat sneller en steiler omlaag dan die van autochtonen, waardoor de hardnekkige kloof op het gebied van werkgelegenheid en werkloosheid steeds breder wordt⁷.

Door de duur van werkloosheidsuitkeringen in te korten of de drempels te verlagen, zou het aantrekkelijker worden om te werken. Dat geldt met name voor ouderen, aangezien hun arbeidsbescherming behoort tot de hoogste in Europa en de hoogte van afvloeiingspremies bij ontslag toeneemt naar gelang leeftijd en ervaring. In de

---

⁵ "Kosten en baten van participatiebeleid", SEO Economisch Onderzoek, 2007

⁶ Een werknemer in Nederland met een inkomen van meer dan 6.265 euro krijgt een heffingskorting van 2.000 euro. Niet-werkende partners (of partners die minder dan 6.265 euro verdienen) kunnen afhankelijk van hun inkomen ook een heffingskorting krijgen; dat kan worden beschouwd als overdraagbaarheid van de heffingskorting. Als een niet-werkende partner de arbeidsmarkt zou betreden, zou deze een marginaal belastingtarief van 33% moeten betalen.

⁷ In 2010 was het werkloosheidspercentage onder mensen met een migrantenachtergrond 9,6%, onder autochtonen was dat met 4,5% ongeveer de helft daarvan.

programma's worden plannen aangekondigd om een bovengrens voor afvloeiingspremies vast te leggen en om werkgevers de eerste zes maanden van werkloosheidsuitkeringen te laten betalen. Hoewel het door een dergelijke bovengrens goedkoper wordt om werknemers te ontslaan (en in te huren), zou de vraag naar arbeid kunnen afnemen als bedrijven voor werkloosheidsuitkeringen moeten betalen. Er zijn de laatste jaren wel pogingen gedaan om de wetgeving inzake arbeidsbescherming voor werknemers met een vaste arbeidsovereenkomst te versoepelen en er is een aantal kleinere hervormingen doorgevoerd, maar tot ingrijpende hervormingen is het tot nu toe niet gekomen. Aangezien oudere werknemers met een vaste arbeidsovereenkomst niet worden gestimuleerd om te investeren in hun inzetbaarheid, blijft hun deelname aan een leven lang leren beperkt tot de helft van de totale deelname onder volwassenen aan een leven lang leren. Overgangen op de arbeidsmarkt zouden soepeler verlopen als de wetgeving inzake arbeidsbescherming en de deelname aan een leven lang leren wordt aangepakt binnen een integrale op flexizekerheid gerichte aanpak.

De geplande verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd is ambitieus en het is verre van zeker dat het vereiste compromis door de samenleving wordt geaccepteerd⁸. Bovendien dient het optrekken van de pensioengerechtigde leeftijd te worden ondersteund met extra maatregelen voor het verhogen van de participatiegraad van oudere werknemers. Het Vitaliteitspakket dat onlangs is aangenomen en dat in 2013 in werking treedt, is een stap in de goede richting. Er is echter aangekondigd dat er op de financiering van de programma's wordt bezuinigd, waardoor de doeltreffendheid van het pakket kan afnemen.

Nederland heeft een goed werkend onderwijsstelsel: de kwantitatieve doelstellingen worden gehaald en de kwaliteit van onderwijsresultaten, die wordt gemeten bij het PISA-onderzoek, is hoog. Het nationale hervormingsprogramma is gericht op kwaliteit, met de ambitie om in 2020 bij de top vijf van globale kenniseconomieën te horen. Het percentage voortijdige schoolverlaters in Nederland is gedaald van 15,4% in 2000 tot 10,1% in 2010 en ligt dus onder het Europees gemiddelde van 14,1%. Ook onder migranten ligt het percentage schoolverlaters onder het Europees gemiddelde. Volgens de nationale Europa 2020-doelstelling moet het aantal jongeren van 18 tot 24 zonder basiskwalificaties in 2020 zijn teruggebracht tot 8%. Op basis van de mate waarin het aantal voortijdige schoolverlaters momenteel al is teruggedrongen, lijkt de nationale doelstelling haalbaar. De overstap van een specifiek naar een uitgebreid en alomvattend systeem kan helpen om de doelstelling te halen. De maatregelen zijn voornamelijk gericht op preventie en er zijn geen specifieke maatregelen voor moeilijk bereikbare groepen of degenen die al van school zijn gegaan.

Het is belangrijk om actief te investeren in onderwijs om te komen tot groeivriendelijke consolidatie binnen de context van budgettaire beperkingen. Er is reden tot bezorgdheid over het effect op lange termijn van bezuinigingen op fundamenteel onderzoek (NWO) en op de pedagogische ondersteuning voor leerlingen met bijzondere behoeften of gehandicapte leerlingen.

---

⁸ Binnen de vakbonden zijn er heftige discussies gevoerd, die ertoe hebben geleid dat de bestaande organisatiestructuur van de vakbonden in Nederland uit elkaar is gevallen; onlangs is aangekondigd dat er aan een nieuwe structuur wordt gewerkt.

In februari 2011 heeft de overheid een nieuw actieplan voor het MBO voor de periode 2011-2015 gepresenteerd, waarin de focus op vakmanschap ligt. De onlangs opgerichte stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven heeft de opdracht gekregen om de kwalificatiestructuur te ontwikkelen. Om het percentage voortijdige schoolverlaters vanaf het schooljaar 2012/2013 te verlagen, zullen MBO-leerlingen de mogelijkheid krijgen om studierichtingen te kiezen die bestaan uit modules uit verschillende vakken met een verwante inhoud, in plaats van standaardvakken te volgen.

De nieuwe strategie "kwaliteit in diversiteit" voor hoger (beroeps)onderwijs en -opleiding vereist stroomlijning van het bestaande systeem door middel van prestatieovereenkomsten, met een kleiner aantal studieprogramma's dat met name in het hoger beroepsonderwijs doelgerichter is. Extra scholing voor het onderwijzend personeel is in dit kader van groot belang.

Er is nog steeds een kloof tussen de behoeften van de arbeidsmarkt en de vaardigheden die worden opgedaan in het Nederlandse onderwijsstelsel; dit geldt met name voor het beroepsonderwijs en beroepsopleidingen. De huidige hervormingen zijn bedoeld om instellingen te creëren die beschikken over een duidelijker profiel, beter gestructureerde en doelgerichtere vakken, en een betere leerlingenschaal.

In Nederland ligt het percentage afgestudeerden van het hoger onderwijs zeer hoog en het stijgt nog steeds; de Europa 2020-doelstelling is al gehaald. Studenten met een migrantenachtergrond presteren relatief gezien slechter, ook in vergelijking met het EU-gemiddelde (het percentage afgestudeerden van het hoger onderwijs voor studenten met een migrantenachtergrond is 34,3% tegenover 42% voor mensen zonder migrantenachtergrond). De hervorming van de studiefinanciering, waarbij wordt overgestapt van een studiebeurs- op een leningsstelsel, is bedoeld om de relatief lange studietijden in te korten en begrotingsmiddelen vrij te maken die kunnen worden geïnvesteerd in extra kwaliteitsmaatregelen, met name in opleidingen voor onderwijzend personeel. Leningen in plaats van studiebeurzen zorgen er misschien voor dat studenten met een kansarme of maatschappelijk achtergestelde achtergrond niet aan hoger onderwijs beginnen; het voorafgaande systeem leverde echter aanzienlijke doodgewichtsverliezen op, doordat rijke mensen financieel werden ondersteund en zij bij het volgen van hoger onderwijs daarvan in financieel opzicht aanzienlijk rendement hebben.

De volwassenenparticipatie in een leven lang leren lag in 2010 bij 16,5% en was dus hoger dan de 15% van het Europa 2020-benchmark. Er zijn verschillende initiatieven genomen om opleidingsmaatregelen aan te moedigen, maar het systeem zou nog doeltreffender zijn als er een formeel alomvattend kader voor een leven lang leren werd opgezet. Het is ook nog niet duidelijk welk effect de beleidsmaatregelen zullen hebben op moeilijk te bereiken mensen.

Het stelsel van sociale zekerheid in Nederland is doeltreffend wat betreft het aanpakken van armoede en het beschermen van kwetsbare groepen. Eenverdienerhuishoudens en grote huishoudens worden het meest beïnvloed door respectievelijk de beperking van de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting en de bezuinigingen op de kinderbijslag en inkomensafhankelijke kindertoelagen. Om te voorkomen dat het effect op gezinnen met een laag inkomen te groot was, is de inkomensafhankelijke kinderbijslag voor de eerste twee kinderen met ingang van 1 januari 2012 verhoogd.

Voor kwetsbare groepen is de belangrijkste maatregel het beoogde samenvoegen van de hervorming van de Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten (Wajong), de Wet werk en bijstand (WWB) en de Wet sociale werkvoorziening (WSW) tot de Wet werken naar vermogen (WWNV). Voor de uitvoering van de Wet werken naar vermogen zijn de Nederlandse gemeenten verantwoordelijk. Dit beleid is erop gericht de doeltreffendheid van arbeidsmarktmaatregelen voor kwetsbare groepen te verhogen. Het is de bedoeling dat deze wet op 1 januari 2013 van kracht wordt, maar de wet is nog niet aangenomen.

Het vooropgestelde doel van de nieuwe Wet werken naar vermogen is om kwetsbare groepen de arbeidsmarkt op te helpen, maar er zijn grote bezuinigingen gepland in de middelen voor sociale werkplaatsen en reguliere integratiemethoden. Als de nieuwe regeling wordt ingevoerd en deze bezuinigingen worden uitgevoerd, valt nog af te wachten of hierdoor mensen werk krijgen, en dat geldt met name voor laagopgeleiden. Het is verre van duidelijk of de gemeenten, die de verantwoordelijkheid krijgen voor de uitvoering van de regeling, hun taken op dit gebied naar behoren kunnen uitvoeren.

De werkloosheids- en armoedeval is in Nederland hoog; alleenstaande ouders hebben hieronder het meeste te lijden. In februari 2012 heeft de Nederlandse regering maatregelen aangekondigd om lagelonen vallen aan te pakken, met name voor alleenstaande ouders. Op het moment zijn er twaalf regelingen voor ouders met kinderen. Dit aantal zal worden teruggebracht tot vier om het stelsel eenvoudiger te maken en om inkomensverlies als gevolg van het mislopen van subsidies bij het aannemen van een baan te voorkomen.

Nederland heeft de landenspecifieke aanbeveling inzake arbeidsmarktparticipatie slechts gedeeltelijk uitgevoerd. Wat betreft het verminderen van de negatieve fiscale prikkels voor verdieners van een tweede inkomen is de beleidsreactie doeltreffend, maar moet het tempo worden verhoogd. Wat betreft de Wet werken naar vermogen zijn er grote risico's op het gebied van de uitvoering.

3.4. Structurele maatregelen voor het bevorderen van de groei en het concurrentievermogen

Onderzoek en innovatie

Nederland is een van de lidstaten die beschikken over een juridisch en wetgevend kader dat concurrentie in het bedrijfsleven aanmoedigt, maar de O&O-intensiteit was in 2010 slechts 1,83% en lag dus onder het EU-gemiddelde van 2%. De private uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling zijn betrekkelijk laag in vergelijking met andere lidstaten van de EU (0,87% in vergelijking met 1,23% in 2010). Dat is gedeeltelijk te wijten aan het feit dat de Nederlandse economie een grote dienstensector en een relatief kleine industriële sector heeft, die vooral bestaat uit mediumtech-sectoren zoals elektrische machines, voedingsmiddelenindustrie, chemische bedrijven en raffinaderijen. Het grootste deel van de private uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling wordt bovendien gedaan door een beperkt aantal multinationals. De overheidsuitgaven voor onderzoek en ontwikkeling liggen op een redelijk niveau. In het kader van het Euro Plus-pact en de Europa 2020-strategie heeft Nederland voor 2020 een ambitieuze nationale doelstelling voor de O&O-intensiteit van 2,5% van het bbp geformuleerd. Deze doelstelling komt

ook overeen met de prioriteit die in de jaarlijkse groeianalyse 2012 is gegeven aan het bevorderen van de groei en het concurrentievermogen.

Volgens het Europese innovatiescorebord 2011 blijft Nederland een "innovatievolger", maar met prestaties die boven het gemiddelde liggen. Nederlandse wetenschappelijke artikelen worden vaak geciteerd en de inkomsten uit het buitenland uit licenties en octrooien⁹ liggen hoog; het is van belang om dit niveau vast te houden. Hoewel de innovatiecapaciteit in het Nederlandse onderzoeks- en innovatiesysteem op hetzelfde niveau is gebleven en op sommige gebieden is verbeterd, zouden de relatief lage private uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling in Nederland een negatieve invloed op toekomstige groei kunnen hebben en het concurrentievermogen van de Nederlandse economie kunnen aantasten in een mate die niet kan worden gecompenseerd door het gebruik van licenties en kennisoverdracht uit andere landen.

Het nieuwe bedrijfslevenbeleid "Naar de top" steunt op drie zuilen: een sectorale aanpak voor publiek-private samenwerking op het gebied van onderzoek, innovatie en onderwijs ("topsector"-aanpak¹⁰), met de bedoeling de administratieve last te verlichten, en aanvullende mechanismen voor de financiering van innovatie via een innovatiefonds waarin middelen weer terugvloeien.

In 2011 zijn specifieke innovatiesubsidies drastisch verlaagd en grotendeels omgezet in fiscale stimuleringsmaatregelen of generieke lastenverlichtingen. De belangrijkste specifieke instrumenten die zijn overgebleven, zijn de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO), de Innovatiebox en de Research en Development Aftrek (RDA/RDA+).

De "topsector"-aanpak is bedoeld om onderzoek dichter bij het bedrijfsleven te brengen en het praktische gebruik van de resultaten van publiek gefinancierd onderzoek te bevorderen; dit was ook aangegeven in de landenspecifieke aanbeveling over onderzoek en innovatie. "Topteams" die zijn samengesteld uit verschillende belanghebbenden uit de topsectoren zijn verantwoordelijk voor het ontwikkelen van sectorale beleidsagenda's die door de overheid worden gesteund. In deze fase is echter moeilijk om de doeltreffendheid van dit nieuwe beleid voor het bedrijfsleven te beoordelen: het is niet duidelijk of de investeringen in onderzoek en ontwikkeling die door een aantal "topsectoren" zijn beloofd niet gewoon investeringen zijn die de bedrijven ook zonder het nieuwe beleid hadden gedaan. In dat geval zou er dus geen sprake zijn van nieuwe vrijgemaakte middelen. Evenmin is het duidelijk hoe kleine bedrijven hier op een doeltreffende manier bij kunnen worden betrokken. Bovendien kunnen snelgroeiende bedrijven worden gepasseerd die niet onder een van de topsectoren vallen. Er is geen sprake van een grondgeachte waarop dit sectorgebaseerde bedrijfslevenbeleid is gebaseerd. Regio's met een hoger ontwikkelingsniveau profiteren het meest van de middelen die door dit

---

⁹ De hoge inkomsten uit octrooien en licenties zouden kunnen voortvloeien uit het feit dat het Nederlandse belastingstelsel aantrekkelijk is voor het vestigen van de hoofdzetel van internationale bedrijven en holdings en dat in Nederland inkomsten uit octrooien en licenties gunstig worden behandeld (Van Dijk, Michiel, Weyzig, Francis en Murphy, Richard (2006), *The Netherlands: A Tax Haven?*, Amsterdam: SOMO).

¹⁰ De hoofdlijnen van de "topsector"-aanpak worden geschetst in twee beleidsdocumenten: "Naar de top: de hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfslevenbeleid" (februari 2011) en "Naar de top: het bedrijvenbeleid in actie(s)" (september 2011).

"topsector"-beleid beschikbaar worden, zodat de innovatiekloof tussen de regio's breder kan worden. Daarnaast kan het negeren van fundamenteel onderzoek en het bevorderen van toegepast onderzoek op lange termijn de groeivoorzichten van de economie schaden. Wat dat betreft is het zorgwekkend dat de **Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)** in het kader van de "topsector"-aanpak een aanzienlijk deel van de middelen voor fundamenteel onderzoek heeft bestemd voor toegepaste doeleinden.

Aangezien nog niet is gebleken dat de genomen maatregelen doeltreffend zijn, is de landenspecifieke aanbeveling voor onderzoek en innovatie slechts gedeeltelijk uitgevoerd en blijft deze geldig. De maatregelen die tot nu toe zijn genomen, zijn *relevant*: er is een verbinding tussen de gepresenteerde maatregelen en de uitdagingen die zijn vermeld in de landenspecifieke aanbeveling, er wordt gewerkt aan een nauwere band tussen de wetenschap en het bedrijfsleven. De relevantie is echter niet duidelijk wat betreft het bevorderen van innovatie en private investeringen in onderzoek en ontwikkeling. De *doeltreffendheid* van de genomen maatregelen kan nog niet worden beoordeeld, omdat deze vooral op middellange termijn effect zullen hebben. De criteria die zijn toegepast om te bepalen wat "topsectoren" zijn, zijn niet geheel duidelijk. Als de maatregelen volledig worden uitgevoerd, zouden deze in principe *ambitieuze* genoeg kunnen zijn om een nauwere band tussen de wetenschap en het bedrijfsleven te bevorderen. Een zwak punt van de strategie is het ontbreken van controle en effectbeoordeling.

Interne markt, liberalisering en mededinging

Nederland heeft de dienstenrichtlijn op tijd omgezet door middel van een horizontale wet en sectorspecifieke wetswijzigingen. Wat betreft de vestiging van dienstverrichters moet worden bekeken of een aantal maatregelen wel gerechtvaardigd en proportioneel zijn (bijvoorbeeld de deelnemingsdrempels in de gereguleerde beroepen).

Als de nieuwe Aanbestedingswet wordt goedgekeurd door de Eerste Kamer, wordt deze waarschijnlijk met ingang van januari 2013 van kracht. Hierdoor zou de participatie van het MKB aan overheidsopdrachten aanzienlijk kunnen toenemen. Het wordt gemakkelijker om een nieuw bedrijf te starten, zodra er in 2013 een nieuwe wet van kracht wordt waardoor de minimale kapitaalvereisten voor vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid worden verlaagd. Aangezien de kosten voor het starten van een bedrijf in Nederland momenteel de op één na hoogste binnen de EU zijn, is dit van groot belang.

Energie, vervoer, infrastructuur en milieu

Wat betreft het aandeel hernieuwbare energie aan het totale energieverbruik loopt Nederland nog steeds achter (3,8% in 2010 in vergelijking met een EU-gemiddelde van 12,4%). Nederland heeft aangegeven dat het huidige beleid, waarbij er meer nadruk wordt gelegd op verwarming op basis van hernieuwbare energiebronnen en "groen gas" en minder op windenergie, zou leiden tot een aandeel van 12% aan hernieuwbare energie in 2020, dat wil zeggen twee procentpunt onder de Europa 2020-doelstelling. Nederland heeft toegezegd om te proberen de energie-efficiëntie drastisch te verhogen, maar heeft daarvoor geen kwantitatieve doelstelling in het kader Europa 2020 genoemd. De overheid dient te heroverwegen om een expliciete doelstelling voor de energie-efficiëntie

vast te leggen teneinde het belang van dit beleidsterrein te onderstrepen en de uitvoering van concrete maatregelen te bevorderen.

Nederland heeft toegezegd de broeikasgasuitstoot in niet-ETS-sectoren tegen 2020 met 16% te verlagen in vergelijking met 2005. Volgens de prognoses van Nederland zal de uitstoot vergeleken met 2005 met 18,3% dalen, zodat de doelstelling met twee procentpunt zal worden overschreden.

Milieu duurzaamheid speelt bij de beleidsinitiatieven van de huidige regering geen grote rol, maar volgens de regering wordt het efficiënt gebruikmaken van hulpbronnen geïntegreerd in alle "topsectoren" en opgenomen in het horizontale onderwerp "bio-economie". Bovendien worden bottom-up initiatieven van burgers gestimuleerd door middel van het concept "Green Deals", waardoor projecten op het gebied van milieu en duurzame energie een hogere slagingskans hebben en op lokaal niveau stevig worden ondersteund. Het daadwerkelijke effect van de "Green Deals" op (extra) verlaging van de CO₂-uitstoot en andere doelstellingen is nog niet gekwantificeerd. Verder heeft de regering in 2011 weinig andere milieu-initiatieven ondernomen.

Een aantal energie- en uitstootintensieve sectoren en activiteiten wordt momenteel gesubsidieerd (bijvoorbeeld bestelwagens, rode diesel en de gedeeltelijk vrije toewijzing binnen de Gemeenschapsregeling voor de handel in emissierechten). Het stopzetten of verlagen van dergelijke milieuschadelijke subsidies, zoals voorzien in het Stappenplan voor efficiënt hulpbronnengebruik in Europa¹¹ van de Commissie, zou leiden tot een lagere uitstoot en hogere inkomsten.

De maatregelen die tot nu toe zijn genomen, zijn waarschijnlijk onvoldoende om de beleidsdoelstellingen uit het nationale hervormingsprogramma te halen. Als Nederland een doelstelling voor de energie-efficiëntie in het nationale hervormingsprogramma zou opnemen, zou daarmee kunnen beoordeeld welke voortgang er op dat gebied wordt geboekt. Een positief punt is dat in het nationale hervormingsprogramma de internationale dimensie van het efficiënt gebruikmaken van hulpbronnen terecht wordt benadrukt; verder wordt er positief ingegaan op duurzaamheidscriteria voor alle biotische hulpbronnen en op een Europese aanpak bij het definiëren van milieuschadelijke subsidies.

3.5. Modernisering van het overheidsapparaat

Nederland heeft een traditie wat betreft beleid voor het bevorderen van de betrouwbaarheid van het overheidsapparaat en het verminderen van de administratieve lasten. Onlangs heeft de Europese groep van onafhankelijke belanghebbenden op hoog niveau inzake de administratieve lasten het certificaat "Bewijs van Goede Dienst" als beste praktijk beoordeeld: hiermee wordt de kwaliteit van dienstverlening door gemeenten aan bedrijven en burgers verbeterd.

Vanaf 2010 heeft de regering een aantal ministeries samengevoegd, ondersteunende diensten gecentraliseerd en de ICT-systemen verbeterd. Er is al een systeem voor elektronische aanbestedingen ingevoerd: "e-kennisgeving" van alle overheidsopdrachten voor de publicatie op een website is verplicht en elektronische indiening is beschikbaar.

---

¹¹ COM(2011) 571 definitief van 20.9.2011.

De laatste jaren is Nederland voorloper wat betreft elektronisch bestuur. Verder ligt Nederland ruim boven het EU-gemiddelde wat betreft het aandeel van het bedrijfsleven dat gebruikmaakt van diensten van de e-overheid.

Er wordt echter een aantal publieke verantwoordelijkheden overgedragen aan lagere overheidsniveaus zonder een evenredige stijging van de middelen. Wat betreft de naleving van de belastingwetgeving heeft de regering een aantal maatregelen genomen, onder andere een risicogebaseerde benadering van de controle van bedrijven (bedrijven die betrouwbare interne controles uitvoeren, worden minder vaak gecontroleerd) en geharmoniseerde elektronische indiening van gegevens. Het MKB kan terecht bij speciale units binnen de belastingdienst. In de toekomst zal één enkele dienst verantwoordelijk zijn voor het verlenen van de weinige resterende subsidies voor bedrijven. Boetes voor het niet naleven van wettelijke verplichtingen zullen ook door één enkele dienst worden geïnd.

Een aanzienlijk deel van de begrotingsconsolidatie wordt bereikt door diverse bezuinigingen op de omvang van de overheidssector. Hoewel de efficiëntie hierdoor op verschillende punten wordt verhoogd, kan het moeilijk worden om de hoge kwaliteitsnormen voor het verlenen van overheidsdiensten vast te houden en kunnen de kosten voor tijdelijke werknemers stijgen.

De Nederlandse overheid heeft een centraal coördinatiecentrum voor het beleid inzake overheidssteun. Dit centrum is echter niet onafhankelijk van de overheid die de steun verstrekt: zoals in de meeste gevallen valt het onder het Ministerie van Economische Zaken. In tegenstelling tot de meeste lidstaten beoordeelt het Ministerie echter niet de inhoud van de ontvangen meldingen. Het Ministerie mag zelfs geen niet-bindend advies over steunvoornemens geven. In Nederland ontbreekt er verder een centraal register voor overheidssteun (er is geen centraal register noch een register in een andere vorm, waarin informatie van de verlenende autoriteit over verleende overheidssteun wordt opgenomen); als er een dergelijk register zou bestaan, zouden de overheidsuitgaven beter gecontroleerd kunnen worden. Nederland is een van de lidstaten waar de gevallen het langst duren, voornamelijk als gevolg van de kwaliteit van de meldingen (aantal vereiste aanvragen, veel aanvragen om termijnen te verlengen). In het algemeen zou Nederland baat hebben bij meer efficiëntie op het gebied van overheidssteun, met name door een sterkere rol voor het centrale coördinatiecentrum en het opzetten van een centraal register.

4. OVERZICHTSTABEL

Verplichtingen 2011	Beknopte beoordeling
Landenspecifieke aanbevelingen	
<p>Aanbeveling 1: de begrotingsstrategie voor 2012 uitvoeren, overeenkomstig de aanbevelingen van de Raad inzake het corrigeren van het buitensporig tekort, en zodoende de hoge overheidsschuldquote op een neerwaarts pad brengen. Vervolgens streven naar een doelstelling op de middellange termijn overeenkomstig de vereisten van het Stabiliteits- en groeipact, waarbij de algemene uitgavenplafonds en consolidatievereisten in acht worden genomen, en zorgen dat het corrigeren van het buitensporig tekort houdbaar en groeivriendelijk is, door de uitgaven op gebieden die van rechtstreeks belang zijn voor de groei zoals onderzoek en innovatie, onderwijs en opleiding, te ontzien.</p>	<p>De regering heeft in grote lijnen voldaan aan het eerste onderdeel, namelijk de uitvoering van de begrotingsstrategie van 2012 overeenkomstig de vereisten in het kader van de buitensporig tekortprocedure, aangezien de uitgavendoelstellingen in absolute termen grotendeels zijn bereikt. De uitgavenplannen voor 2012 en 2013 bevatten evenwel een aantal bezuinigingen op gebieden die rechtstreeks van belang zijn voor de groei, met name fundamenteel onderzoek en onderwijs. Ook de vooruitgang in de richting van de middellangetermijndoelstelling lijkt niet gewaarborgd. In 2012 en 2013 worden aanzienlijke vorderingen gemaakt, in de jaren daarna is de vooruitgang richting de middellangetermijndoelstelling afhankelijk van de uitvoering van de voornemens die weliswaar zijn aangekondigd, maar die niet door nader gespecificeerde programmamaatregelen worden geschraagd. Pas wanneer dit het geval is, kan ervoor worden gezorgd dat voldoende vooruitgang wordt geboekt in de richting van het schuld criterium.</p>
<p>Aanbeveling 2: Maatregelen nemen om de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd te verhogen door deze aan de levensverwachting te koppelen en deze maatregelen met andere te ondersteunen om de effectieve pensioengerechtigde leeftijd op te trekken en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn te verbeteren. Een blauwdruk voorbereiden om de langdurige zorg met het oog op de vergrijzing te hervormen.</p>	<p>Nederland heeft deze aanbeveling slechts gedeeltelijk uitgevoerd:</p> <p>De regering heeft besloten de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd stapsgewijs te verhogen tot 66 jaar in 2019 en tot 67 jaar in 2024, en deze daarna te koppelen aan de levensverwachting, maar de sociale partners hebben nog geen overeenstemming bereikt over een soortgelijke hervorming van de tweede pijler. Wat de langdurige zorg betreft heeft de Nederlandse regering een blauwdruk gepresenteerd voor een ambitieuze hervorming, hoewel de maatregelen niet volledig worden gespecificeerd en de hervorming tot dusverre slechts gedeeltelijk ten uitvoer is geleid.</p>
<p>Aanbeveling 3: De arbeidsmarktparticipatie vergroten door de negatieve fiscale prikkels om te werken voor verdieners van een tweede inkomen te verminderen en maatregelen op te stellen om de meest kwetsbare groepen te ondersteunen.</p>	<p>Nederland heeft deze aanbeveling slechts gedeeltelijk uitgevoerd:</p> <p>Wat het verminderen van de negatieve fiscale prikkels voor de verdieners van een tweede inkomen betreft is de beleidsreactie weliswaar effectief maar deze had sneller kunnen worden uitgevoerd. De</p>

	belangrijkste maatregel met betrekking tot kwetsbare groepen is de voorgenomen hervorming van de socialebijstandsregelingen (invoering van de Wet werken naar vermogen). Verwacht wordt dat deze wet op 1 januari 2013 in werking zal treden. De verschuiving van de verantwoordelijkheid voor de tenuitvoerlegging naar gemeentelijk niveau brengt aanzienlijke uitvoeringsrisico's met zich.
Aanbeveling 4: Innovatie, private investeringen in O&O en nauwere banden tussen wetenschap en bedrijfsleven bevorderen door het geven van de juiste prikkels in het kader van het nieuwe bedrijfslevenbeleid ("Naar de top").	Nederland heeft deze aanbeveling slechts gedeeltelijk uitgevoerd: <i>Het nieuwe bedrijfslevenbeleid bevond zich nog in de ontwerpfase toen aanbeveling 4 werd geformuleerd.</i> Hoewel de in het kader van dit beleid genomen maatregelen relevant zijn, is het nog te vroeg om te beoordelen of de uitdaging hiermee op adequate wijze wordt aangegaan. Indien zij volledig ten uitvoer worden gelegd zouden de maatregelen in beginsel ambitieus genoeg kunnen zijn om de uitdaging ten dele aan te gaan. Er blijven echter problemen bestaan met betrekking tot de regionale verdeling van de middelen en de verschuiving van fundamenteel onderzoek naar toegepast onderzoek. Een verdere tekortkoming is het gebrek aan controle en effectbeoordeling.
Euro Plus Pact (nationale verplichtingen en vooruitgang)	
De introductie van een nieuwe wet waarmee de afspraken uit het Stabiliteits- en groeipact in Nederlandse nationale wetgeving worden verankerd. Naast de Europese afspraken zal de nieuwe wet tevens tegemoetkomen aan de wens van de Tweede Kamer om begrotingsregels in wetgeving vast te leggen.	Deze verplichting is gedeeltelijk nagekomen: De regering bereidt een wetsvoorstel voor waarmee de begrotingsregels die in het herziene governancekader zijn opgenomen in nationale wetgeving worden omgezet, met inbegrip van bepalingen voor lokale overheden.
Het verder activerend maken van de sociale zekerheid en het reduceren van uitkeringsafhankelijkheid door de invoering van een regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt die bestaande regelingen hervormt.	Deze verplichting is gedeeltelijk nagekomen: De nieuwe wet Werken naar vermogen, die nog niet is goedgekeurd, is de voornaamste maatregel die is voorgenomen om aan deze verplichting te voldoen, maar hieraan kleven verscheidene bezwaren. Er moet voor worden gezorgd dat mensen die tergkeren naar de arbeidsmarkt tevens aan armoede ontsnappen.
De invoering van een nieuw bedrijfslevenbeleid, bestaande uit een sectorale aanpak met meer vraagsturing door het bedrijfsleven, met minder specifieke subsidies, meer generieke lastenverlichting en meer ruimte voor ondernemers. De sectorale aanpak bestrijkt negen belangrijke gebieden waarop Nederland bijzonder goed presteert, voornamelijk dankzij zijn ligging en geschiedenis: water, agro-food, tuinbouw en uitgangsmaterialen, high-techmaterialen en -systemen, life-sciences, chemie,	Deze verplichting is gedeeltelijk nagekomen: Specifieke innovatiesubsidies zijn in 2011 gestroomlijnd en zijn grotendeels omgezet in fiscale prikkels of generieke lastenverlichtingen. De "topsector"-aanpak heeft echter verscheidene tekortkomingen.

energie, logistiek en creatieve industrie.	
De introductie van een wet die de interventiemogelijkheden ten aanzien van financiële ondernemingen uitbreidt ten opzichte van het bestaande wettelijk instrumentarium. Deze wet voegt twee nieuwe categorieën bevoegdheden toe aan de bestaande mogelijkheden tot interventie, waarbij deposito's, activa of passiva, dan wel aandelen van een financiële instelling in moeilijkheden op een andere instelling of rechtspersoon kunnen worden overgedragen. De eerste categorie betreft afzonderlijke instellingen in moeilijkheden en beoogt een tijdige en ordentelijke afwikkeling van banken en verzekeraars indien zij met onoverkomelijke problemen kampen. De tweede categorie dient een verdergaand doel, namelijk de borging van de stabiliteit van het financiële stelsel als geheel, indien die stabiliteit wordt bedreigd.	Deze verplichting is gedeeltelijk nagekomen: Het wetsvoorstel is door de Tweede Kamer aangenomen en ligt momenteel voor bij de Eerste Kamer. De wet geeft de regering en de Centrale Bank ruime mogelijkheden om in het financiële stelsel te interveniëren, met inbegrip van de gedwongen overdracht van activa en/of passiva, zonder dat zij verplicht zijn de betrokken instelling failliet te verklaren indien deze met onoverkomelijke problemen kampt, en stelt de regering in staat in de dagelijkse bedrijfsvoering in te grijpen en over te gaan tot gedwongen aankoop in geval van ernstig en onmiddellijk gevaar voor de financiële stabiliteit.
Europe 2020 (nationale doelstellingen en vooruitgang)	
Arbeidsparticipatiedoelstelling: 80%.	Hoewel in de afgelopen jaren vooruitgang is geboekt met betrekking tot deze doelstelling (de participatiegraad is geleidelijk toegenomen tot 78,8% in 2009), nam de participatiegraad in 2010 af tot 76,8%. De geleidelijke afschaffing van de overdraagbare heffingskorting en de stimuleringsmaatregelen voor ouderen en gedeeltelijk gehandicapten om weer aan het werk te gaan of aan het werk te blijven, moeten de participatiegraad in de komende jaren ondersteunen. Anderzijds vormt de verlaging van de toeslagen voor kinderopvang in dit opzicht een risico.
O&O-doelstelling: 2,5% van het bbp.	Er is weinig vooruitgang geboekt met betrekking tot deze doelstelling. O&O-investeringen maakten in 2009 1,82% van het bbp uit en in 2010 1,83%. De "topsector"-aanpak die bedoeld is om het geringe aandeel van private O&O-investeringen te vergroten, beschikt niet over mechanismen om te beoordelen of de in het kader van deze aanpak verrichte O&O-investeringen inderdaad extra investeringen zijn. Door de verschuiving van middelen naar meer op toepassing gericht onderzoek brengt de "topsector"-aanpak verder het fundamenteel onderzoek in gevaar.
Doelstelling voor broeikasgasemissies: -16% (ten opzichte van het niveau van 2005; ETS-emissies vallen niet onder deze nationale doelstelling)	Volgens de Nederlandse prognoses zullen de emissies met 18,3% dalen (ten opzichte van 2005), zodat de doelstelling met 2 procentpunt wordt overschreden.

Doelstelling voor hernieuwbare energie: 14%.	Nederland loopt nog steeds een achter wat het aandeel hernieuwbare energie in het totale energieverbruik betreft (4,1% in 2009), en het heeft de tussentijdse doelstelling voor 2011/2012 inzake hernieuwbare energiebronnen nog niet bereikt. Het huidige beleid legt meer de nadruk op verwarming op basis van hernieuwbare energiebronnen en "groen gas" en minder op windenergie. Nederland heeft aangegeven dat het huidige beleid in 2020 zal leiden tot een aandeel van 12% van hernieuwbare energie, 2 procentpunt minder dan de doelstelling.
Doelstelling energie-efficiëntie: geen doelstelling in het NHP.	Nederland heeft nog geen Europa 2020-doelstelling voor energie-efficiëntie vastgesteld.
Doelstelling voortijdige schoolverlaters: < 8%.	Het percentage voortijdige schoolverlaters is in de afgelopen jaren geleidelijk afgenomen tot 10,1% in 2010. Op basis van de in de afgelopen jaren bereikte daling lijkt het halen van de doelstelling realistisch.
Doelstelling aandeel hoger opgeleiden: > 40%, met een verwachte stijging tot 45% in 2020.	De doelstelling van 40% werd in 2010 bereikt met een aandeel hoger opgeleiden van 41,4% (na 40,5% in 2009), maar onlangs vastgestelde maatregelen om de studiefinanciering gedeeltelijk te vervangen door leningen kunnen studenten van minder bevoorrechte milieus ervan weerhouden aan hoger onderwijs te beginnen.
Doelstelling inzake reductie van het aantal mensen met risico op armoede en sociale uitsluiting: - 100 000 (reductie van het aantal personen van 0 tot en met 64 jaar in een huishouden zonder baan).	Er is een duidelijk verband tussen inclusie en werk omdat het aantal werkende armen in Nederland relatief laag is. Het aantal personen in huishoudens zonder baan is afgenomen van 1,641 miljoen tot 1,595 miljoen en de doelstelling van 1,513 miljoen in 2018 lijkt haalbaar gezien de prognoses voor de arbeidsmarktparticipatie en de verwachte krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt.

5. BIJLAGE

Tabel I. Macro-economische indicatoren

	1995- 1999	2000- 2004	2005- 2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kernindicatoren								
Groei bbp	3,9	1,7	2,8	-3,5	1,7	1,2	-0,9	0,7
Output gap ¹	0,0	0,0	0,9	-2,7	-2,1	-2,1	-3,7	-3,9
HICP (jaarlijkse verandering in %)	1,7	3,0	1,7	1,0	0,9	2,5	2,5	1,8
Binnenlandse vraag (jaarlijkse verandering in %) ²	4,3	1,1	2,6	-3,1	0,9	0,8	-1,9	0,0
Werkloosheid (in % van de beroepsbevolking) ³	5,4	3,6	4,1	3,7	4,5	4,4	5,7	6,2
Investerings in vaste activa (bruto, in % van het bbp)	21,9	20,3	19,8	19,4	18,2	18,6	17,9	17,8
Bruto nationale spaarquote (in % van het bbp)	26,9	26,8	27,4	21,5	23,8	26,4	26,1	26,3
Overheid (% van bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	-1,6	-1,0	0,2	-5,6	-5,1	-4,7	-4,4	-4,6
Schuld (bruto)	69,0	51,9	50,7	60,8	62,9	65,2	70,1	73,0
Financiële activa (netto)	-48,3	-35,3	-30,4	-29,8	-34,4	n.a	n.a	n.a
Totale ontvangsten	46,7	44,7	45,7	46,0	46,2	45,5	46,3	46,1
Totale uitgaven	48,2	45,8	45,4	51,6	51,3	50,2	50,8	50,8
waarvan: Rente	5,0	2,9	2,2	2,2	2,0	2,0	2,1	2,2
Vennootschappen (in % van het bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	4,1	6,7	7,8	7,4	9,8	10,7	10,9	11,5
Financiële activa (netto), niet-financiële ondernemingen	-137,3	-110,2	-79,9	-59,2	-55,9	n.a	n.a	n.a
Financiële activa (netto), financiële ondernemingen	-27,0	-25,2	-10,7	2,8	0,8	n.a	n.a	n.a
Investerings (bruto)	12,3	10,2	9,5	8,8	9,5	10,1	9,3	9,2
Exploitatieoverschot (bruto)	24,4	24,5	25,6	24,6	26,0	26,3	25,5	26,0
Huishoudens en IZW's (in % van het bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	2,9	0,6	-0,9	0,6	-0,2	1,0	1,1	1,2
Financiële activa (netto)	205,9	175,7	160,4	154,1	165,7	n.a	n.a	n.a
Lonen (bruto)	42,4	40,5	38,2	40,2	39,2	38,9	39,1	38,6
Inkomen uit vermogen (netto)	9,0	6,9	5,8	4,5	3,9	4,2	4,2	4,2
Ontvangen lopende overdrachten	23,7	22,5	21,2	22,7	23,1	23,0	23,4	23,5
Bruto spaarquote	10,3	7,7	6,6	6,8	5,6	6,7	6,7	6,7
Buitenland (in % van het bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	4,4	6,2	7,1	2,4	4,6	7,2	7,7	8,1
Financiële activa (netto)	6,7	-4,9	-39,4	-67,9	-76,3	n.a	n.a	n.a
Export van goederen en diensten (netto)	5,1	6,3	8,2	6,8	7,5	8,1	8,7	9,3
Primair inkomen uit het buitenland (netto)	0,8	1,5	0,7	-2,5	-0,8	1,0	1,0	0,9
Kapitaaltransacties (netto)	-0,3	-0,2	-0,3	-0,4	-0,5	-0,3	-0,3	-0,3
Verhandelbare sector	43,0	41,4	40,6	38,1	39,2	39,7	n.a	n.a
Niet-verhandelbare sector	46,6	47,7	48,2	51,0	50,2	50,0	n.a	n.a
waarvan: Bouwnijverheid	4,9	5,1	5,0	5,5	4,9	4,9	n.a	n.a
Reële effectieve wisselkoers (index, 2000=100)	103,6	107,5	112,3	116,9	113,7	113,5	112,6	111,9
Ruilvoet goederen en diensten (index, 2000=100)	99,3	101,5	102,0	100,8	100,2	100,2	99,7	99,6
Exportprestatie (index, 2000=100)	97,9	99,5	97,8	102,4	102,9	102,1	100,8	100,4
Noten:								
¹ De output gap is het verschil tussen het feitelijk en het potentieel bruto binnenlands product tegen marktprijzen van 2000.								
² In de indicator voor de binnenlandse vraag zijn de voorraden begrepen.								
³ Werklozen zijn alle personen die geen werk hebben, actief naar werk zoeken en bereid zijn onmiddellijk of binnen een termijn van twee weken aan het werk te gaan. De beroepsbevolking is het totale aantal werknemers en werklozen. Het werkloosheidscijfer heeft betrekking op de leeftijdsgroep van 15-74-jarigen.								
Bron:								
Voorjaarsprognose 2012 van de Commissie.								

Tabel I. Macro-economische indicatoren

	1995-1999	2000-2004	2005-2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kernindicatoren								
Groei bbp	3,9	1,7	2,8	-3,5	1,7	1,2	-0,9	0,7
Output gap ¹	0,0	0,0	0,9	-2,7	-2,1	-2,1	-3,7	-3,9
HICP (jaarlijkse verandering in %)	1,7	3,0	1,7	1,0	0,9	2,5	2,5	1,8
Binnenlandse vraag (jaarlijkse verandering in %) ²	4,3	1,1	2,6	-3,1	0,9	0,8	-1,9	0,0
Werkloosheid (in % van de beroepsbevolking) ³	5,4	3,6	4,1	3,7	4,5	4,4	5,7	6,2
Investerings in vaste activa (bruto, in % van het bbp)	21,9	20,3	19,8	19,4	18,2	18,6	17,9	17,8
Bruto nationale spaarquote (in % van het bbp)	26,9	26,8	27,4	21,5	23,8	26,4	26,1	26,3
Overheid (% van bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	-1,6	-1,0	0,2	-5,6	-5,1	-4,7	-4,4	-4,6
Schuld (bruto)	69,0	51,9	50,7	60,8	62,9	65,2	70,1	73,0
Financiële activa (netto)	-48,3	-35,3	-30,4	-29,8	-34,4	n.a	n.a	n.a
Totale ontvangsten	46,7	44,7	45,7	46,0	46,2	45,5	46,3	46,1
Totale uitgaven	48,2	45,8	45,4	51,6	51,3	50,2	50,8	50,8
waarvan: Rente	5,0	2,9	2,2	2,2	2,0	2,0	2,1	2,2
Vennootschappen (in % van het bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	4,1	6,7	7,8	7,4	9,8	10,7	10,9	11,5
Financiële activa (netto), niet-financiële ondernemingen	-137,3	-110,2	-79,9	-59,2	-55,9	n.a	n.a	n.a
Financiële activa (netto), financiële ondernemingen	-27,0	-25,2	-10,7	2,8	0,8	n.a	n.a	n.a
Investerings (bruto)	12,3	10,2	9,5	8,8	9,5	10,1	9,3	9,2
Exploitatieoverschot (bruto)	24,4	24,5	25,6	24,6	26,0	26,3	25,5	26,0
Huishoudens en IZW's (in % van het bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	2,9	0,6	-0,9	0,6	-0,2	1,0	1,1	1,2
Financiële activa (netto)	205,9	175,7	160,4	154,1	165,7	n.a	n.a	n.a
Lonen (bruto)	42,4	40,5	38,2	40,2	39,2	38,9	39,1	38,6
Inkomen uit vermogen (netto)	9,0	6,9	5,8	4,5	3,9	4,2	4,2	4,2
Ontvangen lopende overdrachten	23,7	22,5	21,2	22,7	23,1	23,0	23,4	23,5
Bruto spaarquote	10,3	7,7	6,6	6,8	5,6	6,7	6,7	6,7
Buitenland (in % van het bbp)								
Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-)	4,4	6,2	7,1	2,4	4,6	7,2	7,7	8,1
Financiële activa (netto)	6,7	-4,9	-39,4	-67,9	-76,3	n.a	n.a	n.a
Export van goederen en diensten (netto)	5,1	6,3	8,2	6,8	7,5	8,1	8,7	9,3
Primair inkomen uit het buitenland (netto)	0,8	1,5	0,7	-2,5	-0,8	1,0	1,0	0,9
Kapitaaltransacties (netto)	-0,3	-0,2	-0,3	-0,4	-0,5	-0,3	-0,3	-0,3
Verhandelbare sector	43,0	41,4	40,6	38,1	39,2	39,7	n.a	n.a
Niet-verhandelbare sector	46,6	47,7	48,2	51,0	50,2	50,0	n.a	n.a
waarvan: Bouwnijverheid	4,9	5,1	5,0	5,5	4,9	4,9	n.a	n.a
Reële effectieve wisselkoers (index, 2000=100)	103,6	107,5	112,3	116,9	113,7	113,5	112,6	111,9
Ruilvoet goederen en diensten (index, 2000=100)	99,3	101,5	102,0	100,8	100,2	100,2	99,7	99,6
Exportprestatie (index, 2000=100)	97,9	99,5	97,8	102,4	102,9	102,1	100,8	100,4
Noten:								
¹ De output gap is het verschil tussen het feitelijk en het potentieel bruto binnenlands product tegen marktprijzen van 2000.								
² In de indicator voor de binnenlandse vraag zijn de voorraden begrepen.								
³ Werklozen zijn alle personen die geen werk hebben, actief naar werk zoeken en bereid zijn onmiddellijk of binnen een termijn van twee weken aan het werk te gaan. De beroepsbevolking is het totale aantal werknemers en werklozen. Het werkloosheidscijfer heeft betrekking op de leeftijdsgroep van 15-74-jarigen.								
Bron :								
Voorjaarsprognose 2012 van de Commissie.								

Tabel II. Vergelijking van macro-economische ontwikkelingen en prognoses

	2011		2012		2013		2014	2015
	COM	SP	COM	SP	COM	SP	SP	SP
Reëel bbp (verandering in %)	1,2	1,2	-0,9	-¾	0,7	1¼	1½	1½
Particuliere consumptie (verandering in %)	-1,1	-0,9	-1,5	-½	0,0	½	½	¼
Bruto-investeringen in vaste activa (verandering in %)	5,8	5,7	-3,9	-3¼	0,2	3¾	3¾	3¾
Uitvoer van goederen en diensten (verandering in %)	3,8	3,8	0,4	-¾	3,8	3,0	5,0	5¼
Invoer van goederen en diensten (verandering in %)	3,5	3,6	-0,8	-1½	3,3	2¾	4¾	5,0
<i>Bijdragen tot de reële bbp-groei:</i>								
- Finale binnenlandse vraag	0,6	0,7	-1,6	-1,0	0,1	1,0	1,0	¾
- Verandering in voorraden	0,1	0,0	-0,1	-¼	0,0	0,0	0,0	0,0
- Netto-uitvoer	0,5	0,5	0,9	½	0,7	½	¾	¾
Output gap ¹	-2,1	-2,2	-3,7	-3,4	-3,9	-2,8	-2,1	-1,5
Werkgelegenheid (verandering in %)	0,3	0,3	-0,1	-¼	-0,2	0,0	¼	¾
Werkloosheid (%)	4,4	4,5	5,7	5½	6,2	6,0	6,0	5½
Arbeidsproductiviteit (verandering in %)	1,0	0,9	-0,7	-½	0,8	1¼	1¼	¾
HICP-inflatie (%)	2,5	2,5	2,5	2¼	1,8	1½	1¾	2,0
Bbp-deflator (verandering in %)	1,1	1,4	1,6	1¾	1,7	1½	1¾	1¾
Beloning van werknemers (per hoofd, verandering in %)	1,7	2,0	1,9	3,0	1,5	1½	2½	2¾
Vorderingenoverschot/-tekort t.o.v. het buitenland (in % van het bbp)	7,2	7,0	7,7	6½	8,1	7½	8¼	8¾
Noot:								
¹ Als percentage van het potentiële bbp, waarbij de in het programma vermelde potentiële bbp-groei is herberekend door de Commissie.								
Bron:								
Voorjaarsprognose 2012 van de Commissie (COM); stabiliteitsprogramma (SP).								

Tabel III. Samenstelling van de begrotingsaanpassing

(in % van het bbp)	2011	2012		2013		2014	2015	Verandering: 2011-2015
	COM	COM	SP	COM	SP	SP	SP	SP
Ontvangsten	45,5	46,3	45,5	46,1	45,2	45,4	45,5	0,0
<i>waarvan:</i>								
- Belastingen op productie en invoer	11,5	11,5	11,4	11,5	11,4	11,2	11,2	-0,3
- Belastingen op inkomen, vermogen, enz.	11,4	11,4	11,5	11,0	11,1	11,4	11,8	0,4
- Sociale premies	15,5	15,9	16,0	16,1	16,2	16,4	16,3	0,8
- Overige (restpost)	7,1	7,5	6,6	7,5	6,5	6,4	6,2	-0,9
Uitgaven	50,2	50,8	50,0	50,8	49,8	49,5	48,9	-1,3
<i>waarvan:</i>								
- Primaire uitgaven	48,1	48,7	48,0	48,6	47,7	47,3	46,6	-1,5
<i>waarvan:</i>								
Beloning van werknemers	9,8	9,8	9,6	9,6	9,3	9,1	8,9	-0,9
Intermediair verbruik	7,7	7,8	7,8	7,6	7,5	7,3	7,1	-0,6
Sociale uitkeringen	23,3	23,9	23,9	24,3	24,0	24,1	24,1	0,8
Subsidies	1,5	1,4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	-0,3
Bruto-investeringen in vaste activa	3,5	3,5	3,7	3,4	3,6	3,4	3,2	-0,3
Overige (restpost)	2,4	2,3	1,7	2,3	1,9	2,2	2,0	-0,4
- Rente-uitgaven	2,0	2,1	2,0	2,2	2,1	2,2	2,3	0,3
Overheidssaldo	-4,7	-4,4	-4,2	-4,6	-3,0	n.v.t.	n.v.t.	1,5
Primair saldo	-2,6	-2,3	-2,5	-2,5	-2,4	-1,9	-1,0	1,6
Eenmalige en andere tijdelijke maatregelen	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Overheidssaldo excl. eenmalige maatregelen	-4,6	-4,4	-4,2	-4,6	-3,0	-3,9	-3,2	1,4
Output gap ²	-2,1	-3,7	-3,4	-3,9	-2,8	-2,1	-1,5	0,6
Conjunctuurgezuiverd saldo ²	-3,5	-2,4	-2,3	-2,5	-1,5	-2,8	-2,4	1,1
Structureel saldo³	-3,5	-2,4	-2,3	-2,5	-1,5	-2,8	-2,4	1,1
<i>Verandering in het structurele saldo</i>		<i>1,1</i>	<i>1,1</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,9</i>	<i>-1,3</i>	<i>0,4</i>	
Structureel primair saldo ³	-1,4	-0,3	-0,3	-0,3	0,6	-0,6	-0,1	1,3
<i>Verandering in het structurele primaire saldo</i>		<i>1,1</i>	<i>1,1</i>	<i>0,0</i>	<i>1,0</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,5</i>	
Uitgavenbenchmark								
Groei van de overheidsuitgaven ⁴ (reëel)		-0,96	-3,59	0,75	-0,12	-0,58	-1,12	-
Referentiepercentage ^{5,6}		1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	-
Minimumreferentiepercentage ^{5,7}		0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	-
Afwijking in % van het bbp t.o.v. geldende referentiepercentage		-0,66	-1,93	0,17	-0,24	-0,45	-0,70	-
Gem. afw. over twee jaar in % van het bbp t.o.v. geldende referentiepercentage		n.v.t.	n.v.t.	-0,24	-1,08	-0,35	-0,58	-
Noten:								
¹ Bij ongewijzigd beleid.								
² In het programma vermelde output gap (in % van het potentiële bbp) en conjunctuurgezuiverd saldo, zoals herberekend door de diensten van de Commissie op basis van de in het programma voorkomende informatie.								
³ Structureel (primair) saldo = conjunctuurgezuiverd (primair) saldo, exclusief eenmalige en andere tijdelijke maatregelen.								
⁴ Gewijzigde geaggregeerde uitgaven gebruikt voor de uitgavenbenchmark, groeipercentages zonder niet-discretionaire veranderingen in werkloosheidsuitkeringen en discretionaire maatregelen.								
⁵ De referentiepercentages voor de periode tot 2014 zullen medio 2012 beschikbaar zijn. Ter illustratie zijn de huidige referentiepercentages ook toegepast op de periode tussen nu en 2014.								
⁶ Het (standaard) referentiepercentage is van toepassing vanaf het jaar volgende op het jaar waarin de MTD zijn verwezenlijkt.								
⁷ Het minimumreferentiepercentage is van toepassing zolang het land op weg is naar de MTD, inclusief het jaar waarin deze worden verwezenlijkt.								
<i>Bron:</i> Stabiliteitsprogramma (SP), voorjaarsprognose 2012 van de Commissie (COM), berekeningen van de diensten van de Commissie.								

Tabel IV. Schulddynamiek

(in % van het bbp)	gemid. 2006-10	2011	2012		2013		2014	2015
			COM	SP	COM	SP	SP	SP
Brutoschuldquote¹	55,0	65,2	70,1	70,2	73,0	70,7	n.v.t.	n.v.t.
Verandering in de quote	2,2	2,3	4,9	5,0	2,9	0,5	n.v.t.	n.v.t.
<i>Bijdragen²:</i>								
1. Primair saldo	-0,3	2,6	2,3	2,5	2,5	2,4	1,9	1,0
2. Sneeuwbal effect	0,9	0,6	1,6	1,0	0,6	-1,4	-0,2	n.v.t.
<i>waarvan:</i>								
Rente-uitgaven	2,1	2,0	2,1	1,7	2,2	0,6	2,0	2,2
Groei-effect	-0,6	-0,7	0,6	0,5	-0,5	-0,9	-1,0	n.v.t.
Inflatie-effect	-0,6	-0,7	-1,0	-1,1	-1,1	-1,2	-1,2	n.v.t.
3. Stock-flow adjustment	1,6	-0,9	0,9	1,4	-0,1	-0,5	n.v.t.	n.v.t.
<i>waarvan:</i>								
Verschil kas-/transactiebasis				0,1		0,0	-0,1	0,0
Gecum. financiële activa				1,1		0,3	-0,2	-0,1
<i>Privatisering</i>								
Waarderings- en andere resteffecten				-0,8		-2,1	-1,8	-2,2
(in % van het bbp)		2011	2012		2013		2014	2015
			COM/SP ³	SP ⁴	COM/SP ³	SP ⁴	SP ⁴	SP ⁴
Verschil met schuldbenchmark ^{3,4}	-	-	-	-	-	-	-	-
Structurele aanpassing⁵	-	-	-	-	-	-	n.v.t.	n.v.t.
<i>T.o.v.:</i>								
Vereiste aanpassing ⁶	-	-	-	-	-	-	n.v.t.	n.v.t.
Noten:								
¹ Aan het einde van de periode.								
² Het sneeuwbal effect geeft het effect weer van de rentelasten op de totale overheidsschuld en van de reële bbp-groei en de inflatie op de schuldquote (via de noemer). De stock-flow adjustment omvat verschillen tussen de berekening op kasbasis en op transactiebasis, de accumulatie van financiële activa en de waarderings- en andere resteffecten.								
³ Beoordeling van het consolidatiescenario van het SP, uitgaande van groei volgens prognose COM.								
⁴ Beoordeling van het consolidatiescenario van het SP, uitgaande van groei volgens ramingen SP.								
⁵ Niet relevant tijdens buitensporigetekortprocedure die in november 2011 gaande was en gedurende de drie jaar na de correctie van het buitensporige tekort.								
⁶ Toont het verschil tussen de schuld-bbp-ratio en de schuldbenchmark. Bij positieve waarden is de geraamde bruto schuld-bbp-ratio niet in overeenstemming met de schuldreductiebenchmark.								
⁷ Alleen van toepassing tijdens de overgangperiode van drie jaar na de correctie van het buitensporige tekort voor de procedure die in november 2011 gaande was.								
⁸ Resterende jaarlijkse structurele aanpassing gedurende de overgangperiode, die ervoor zorgt dat de lidstaat aan het einde van de overgangperiode voldoet aan de schuldreductiebenchmark, ervan uitgaande dat de begrotingsprognoses van COM (SP) worden verwezenlijkt.								
Bron:								
Stabiliteitsprogramma (SP); voorjaarsprognose 2012 van de Commissie (COM); berekeningen van de diensten van de Commissie.								

Tabel V. Indicatoren voor de houdbaarheid op lange termijn

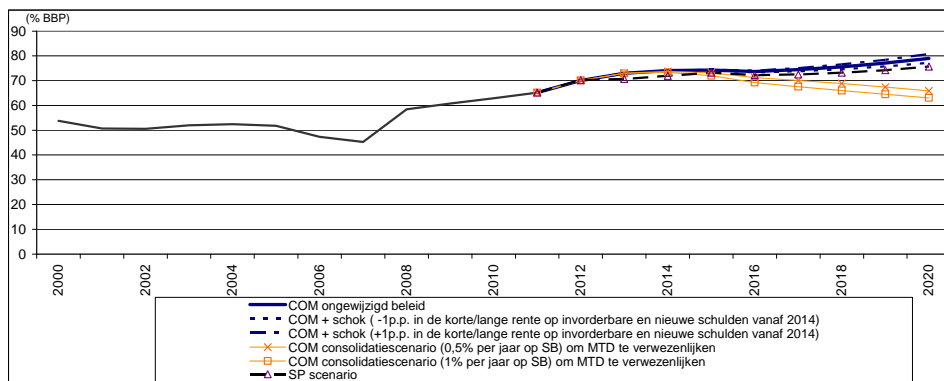
	NL		EU-27	
	ongewijzigd beleid	scenario SP	ongewijzigd beleid	scenario SP
S2	7,9	6,9	2,9	0,7
waarvan:				
Initiële begrotingssituatie (IBS)	2,4	1,5	0,7	-1,6
Langetermijnverandering in het primaire saldo (LTV)	5,4	5,5	2,3	2,4
waarvan:				
Pensioen	1,9	1,9	1,1	1,2
Zorg (gezondheidszorg en LTV)	3,7	3,7	1,5	1,5
Overig	-0,2	-0,2	-0,3	-0,3
S1 (vereiste aanpassing)*	4,1	2,9	2,2	-0,1
Schuld, in % van het bbp (2011)	65,2		82,8	
Leeftijdsgerateerde uitgaven, in % van het bbp (2011)	24,5		25,8	

Noten:

In het scenario "ongewijzigd beleid" is de houdbaarheidskloof berekend ervan uitgaande dat de begrotingssituatie zich tot 2013 ontwikkelt volgens de voorjaarsprognoses van 2012. In het scenario van het "stabiliteitsprogramma" is de houdbaarheidskloof berekend ervan uitgaande dat de in het programma vermelde begrotingsplannen volledig worden uitgevoerd.

* De vereiste aanpassing van het primaire saldo tot 2020 om tegen 2030 een staatsschuld van 60% van het bbp te bereiken.

Bron: Commissie, stabiliteits- en convergentieprogramma's 2012.

Tabel VI. Belastingindicatoren

	2001	2005	2007	2008	2009	2010
Totale belastingontvangsten (incl. verplichte sociale premies, in % van het bbp)	38,3	37,6	38,7	39,2	38,3	38,8
Uitsplitsing naar economische functie (in % van het bbp) ¹						
Consumptie	11,9	12,0	12,1	12,0	11,8	12,0
waarvan:						
- btw	7,3	7,2	7,5	7,3	7,0	7,2
- accijns op tabak en alcohol	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
- energie	1,8	2,0	1,8	1,9	2,0	2,0
- overige (restpost)	2,3	2,3	2,4	2,3	2,3	2,3
Arbeid in loondienst	16,0	16,0	17,5	18,3	18,8	18,9
Arbeid niet in loondienst	2,5	2,6	2,3	2,4	2,4	2,4
Kapitaal en ondernemingen	5,7	4,6	4,7	4,6	3,5	3,7
Voorraad kapitaal/vermogen	2,2	2,3	2,1	1,9	1,8	1,8
<i>p.m.</i> Milieubelastingen ²	3,8	3,9	3,8	3,9	4,0	4,0
Btw-efficiëntie ³						
Btw-ontvangsten als % van de theoretische ontvangsten tegen standaardtarief	58,4	58,0	61,8	59,9	54,7	57,3
Noot:						
1 Belastingontvangsten worden uitgesplitst naar economische functie, d.w.z. belastingen op consumptie, arbeid of kapitaal. Zie Europese Commissie (2012), Taxation trends in the European Union, voor meer details.						
2 Deze categorie omvat belastingen op energie, vervoer en vervuiling, plus middelen die onder de belastingen op consumptie en kapitaal vallen.						
3 De btw-efficiëntie wordt gemeten via de btw-inkomstenratio, zijnde de ratio tussen de feitelijk geïnde btw-inkomsten en de inkomsten die in theorie zouden kunnen worden geïnd als op alle finale consumptie waarop het standaard-btw-tarief van toepassing was. Als deze ratio laag is, kan dat duiden op een vermindering van de belastinggrondslag vanwege grootschalige vrijstellingen of de toepassing van lagere tarieven op een breed pakket van goederen en diensten (beleidskloof) of op het onvermogen om alle belastingen te innen, bijvoorbeeld als gevolg van fraude (inningskloof). Zie Europese Commissie (2011), Tax reforms in EU Member States, European Economy 5/2011, voor meer details.						
Bron: Commissie						

Tabel VII. Indicatoren voor de financiële markten

	2007	2008	2009	2010	2011
Totale activa van de banksector (in % van het bbp)	379,2	375,4	388,2	384,0	399,2
Aandeel van de activa van de vijf grootste banken (in % van de totale activa)	86,3	86,8	85,0	84,4	...
Buitenlandse participatie in het bankwezen (in % van de totale activa)	17,3	5,7	5,3	...	...
Indicatoren voor de financiële soliditeit:					
- dubieuze leningen (in % van de totale leningen) ¹⁾	...	1,7	3,2	2,6	2,7
- solvabiliteitsratio (%) ^{1), 2)}	13,2	11,9	14,9	13,7	14,0
- rendement van het eigen vermogen (%) ^{1), 3)}	18,7	-12,5	-0,4	7,1	11,5
Kredietverlening aan de particuliere sector (jaar-op-jaar verandering in %)	5,4	3,9	1,8	4,1	4,2
Woonkredieten (jaar-op-jaar verandering in %)	1,9	-0,9	0,8	5,5	3,1
Ratio leningen/deposito's	124,2	121,4	124,6	120,3	119,4
Liquiditeit CB als % van passiva	2,5	2,5	2,0	0,4	0,0
Blootstelling aan landen die officiële financiële bijstand ontvangen (in % van het bbp) ⁴⁾	11,6	10,4	7,9	5,1	4,8
Particuliere schuld (in % van het bbp)	171,7	172,5	191,9	182,8	183,2
Brutoschuld t.o.v. het buitenland (in % van het bbp) ⁵⁾					
- Overheid	28,2	43,2	42,4	41,0	37,8
- Particuliere sector	92,4	93,7	79,8	84,3	79,8
Langetermijnrenteververschil t.o.v. Duitse bunds (basispunten)*	69,5	150,1	145,4	80,4	...
Kredietverzuimswapspreads voor overheidspapier (5 jaar)*	...	36,9	56,0	44,7	66,0
Noten:					
¹⁾ Meest recente cijfers van maart 2011.					
²⁾ De solvabiliteitsratio is gelijk aan het totale kapitaalgedeelte gedeeld door de risicogewogen activa.					
³⁾ Verhouding tussen netto-inkomsten en eigen vermogen, na aftrek van uitzonderlijke posten en belastingen.					
⁴⁾ De betrokken landen zijn IE, EL, PT, RO, LV en HU.					
⁵⁾ Meest recente gegevens van het derde kwartaal van 2011.					
* Uitgedrukt in basispunten.					
Bron:					
Bank voor internationale betalingen en Eurostat (blootstelling aan macrofinancieel kwetsbare landen), IMF (indicatoren voor financiële soliditeit), Commissie (lange rente), Wereldbank (brutoschuld t.o.v. het buitenland) en ECB (alle overige indicatoren).					

Tabel VIII. Arbeidsmarkt- en sociale indicatoren

Arbeidsmarktindicatoren	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Arbeidsparticipatie (in % van de bevolking van 20-64 jaar)	76,3	77,8	78,9	78,8	76,8	77,0
Toename van de werkgelegenheid (verandering in % t.o.v. het voorgaande jaar)	1,8	2,5	1,5	0,0	-2,6	0,0
Arbeidsparticipatie van vrouwen (in % van de vrouwelijke bevolking van 20-64 jaar)	69,0	70,7	72,2	72,7	70,8	71,4
Arbeidsparticipatie van mannen (in % van de mannelijke bevolking van 20-64 jaar)	83,5	84,8	85,5	84,9	82,8	82,6
Arbeidsparticipatie van ouderen (in % van de bevolking van 55-64 jaar)	47,7	50,9	53,0	55,1	53,7	56,1
Deeltijdarbeid (in % van de totale werkgelegenheid)	46,8	47,5	48,0	49,2	49,7	49,9
Deeltijdarbeid van vrouwen (in % van het aantal werkende vrouwen)	75,2	75,7	76,0	76,7	77,3	77,5
Deeltijdarbeid van mannen (in % van het aantal werkende mannen)	23,4	24,0	24,4	25,5	26,0	26,0
Tijdelijke contracten (% werknemers met een tijdelijk contract)	16,6	18,1	18,2	18,2	18,5	18,4
Werkloosheid ¹ (in % van de beroepsbevolking)	4,4	3,6	3,1	3,7	4,5	4,4
Langdurige werkloosheid ² (in % van de beroepsbevolking)	1,9	1,4	1,1	0,9	1,2	1,5
Jeugdwerkloosheid (in % van de beroepsbevolking van 15-24 jaar)	7,5	7,0	6,3	7,7	8,7	7,6
NEET ³ -percentage onder jongeren (in % van de bevolking van 15-24 jaar)	4,0	3,5	3,4	4,1	4,4	:
Vroegtijdige schoolverlaters (in % van de bevolking van 18-24 jaar met lager middelbaar onderwijs als hoogste opleidingsniveau, zonder verdere scholing of opleiding)	12,6	11,7	11,4	10,9	10,1	:
Tertiair onderwijsniveau (in % van de bevolking van 30-34 jaar dat tertiair onderwijs heeft afgerond)	36,0	36,7	39,8	40,1	40,3	:
Arbeidsproductiviteit per werknemer (jaarlijkse verandering in %)	1,7	1,7	0,3	-2,5	2,2	1,5
Aantal gewerkte uren per werknemer (jaarlijkse verandering in %)	-0,1	-0,2	0,2	-0,6	-0,2	-0,2
Arbeidsproductiviteit per gewerkt uur (jaarlijkse verandering in %; constante prijzen)	1,8	1,6	0,1	-2,3	2,2	1,1
Beloning per werknemer (jaarlijkse verandering in %; constante prijzen)	0,7	1,6	1,1	2,9	0,1	0,8
Nominale stijging van de loonkosten per eenheid (jaarlijkse verandering in %)	0,6	1,6	3,0	5,2	-0,8	0,6
Reële stijging van de loonkosten per eenheid (jaarlijkse verandering in %)	-1,1	-0,2	0,9	5,6	-2,1	-0,5
Noten:						
¹ Volgens de definitie van de IAO, leeftijdsgroep van 15-74 jaar.						
² Percentage van de beroepsbevolking dat ten minste 12 maanden werkloos is.						
³ Personen die geen werk hebben en evenmin onderwijs of een opleiding volgen.						
<i>Bron:</i>						
Commissie (EU-arbeidskrachtenenquête en Europese nationale rekeningen).						

Uitgaven voor socialezekerheidsuitkeringen (in % van het bbp)	2005	2006	2007	2008	2009
Ziekte/gezondheidszorg	7,97	8,82	8,64	9,39	10,34
Arbeidsongeschiktheid	2,53	2,36	2,41	2,37	2,50
Ouderdom en nabestaanden	9,71	9,50	9,64	9,65	10,44
Gezin/kinderen	1,26	1,47	1,56	1,18	1,30
Werkloosheid	1,59	1,36	1,14	1,04	1,45
Huisvesting en sociale uitsluiting n.e.g.	0,33	0,38	0,38	0,36	0,38
Totaal	27,9	28,8	28,3	28,5	31,6
waarvan: Inkomensafhankelijke uitkeringen	3,10	3,40	3,71	3,91	4,50
Indicatoren voor sociale insluiting	2006	2007	2008	2009	2010
Armoede- of uitsluitingsrisico ¹ (in % van de totale bevolking)	16,0	15,7	14,9	15,1	15,1
Armoede- of uitsluitingsrisico van kinderen (in % van de bevolking van 0-17 jaar)	17,5	17,2	15,5	17,5	16,9
Armoede- of uitsluitingsrisico van ouderen (in % van de bevolking ouder dan 65 jaar)	6,4	9,8	9,7	8,1	6,2
Armoederisicopercentage ² (in % van de totale bevolking)	9,7	10,2	10,5	11,1	10,3
Waarde van de relatieve armoededrempel (alleenstaande per jaar) - in KKS	9897	10522	11485	11536	11293
Ernstige materiële deprivatie ³ (in % van de totale bevolking)	2,3	1,7	1,5	1,4	2,2
Percentage personen in huishoudens met lage werkintensiteit ⁴ (in % van de 0-59-jarigen die geen student zijn)	10,7	9,5	8,1	8,3	8,2
Percentage werkenden dat een armoederisico loopt (in % van het aantal werkenden)	4,4	4,6	4,8	5,0	5,1
Noten:					
¹ Personen die een armoederisico lopen en/of die met ernstige materiële deprivatie kampen en/of die deel uitmaken van een huishouden met een werkintensiteit van nul of een zeer lage werkintensiteit.					
² Percentage van de bevolking met een gestandaardiseerd beschikbaar inkomen dat minder bedraagt dan 60% van het nationale gestandaardiseerde mediaaninkomen.					
³ Percentage van de bevolking dat kampt met ten minste 4 van de volgende 9 deprivaties: geen geld voor i) de huur of de gas-, water- en elektriciteitsrekening; ii) voldoende verwarming van de woning; iii) onverwachte uitgaven; iv) om de dag vlees, vis of een ander eiwitproduct; v) één keer per jaar een week op vakantie; vi) een auto; vii) een wasmachine; viii) een kleurentelevisie; of ix) een telefoon.					
⁴ Percentage van de 0-59-jarigen dat deel uitmaakt van een huishouden waar de volwassenen de voorbije 12 maanden minder dan 20% van hun totale potentiële arbeidstijd hebben gewerkt.					
Bron:					
ESSPROS voor de uitgaven voor sociale zekerheidsuitkeringen; EU-SILC voor sociale insluiting.					

Tabel IX. Indicatoren voor de prestaties van de productmarkten en beleidsindicatoren

Prestatie-indicatoren	2002-2006	2007	2008	2009	2010	2011
Arbeidsproductiviteit ¹ totale economie (jaarlijkse groei in %)	1,4	1,3	0,4	-2,9	2,0	1,4
Arbeidsproductiviteit ¹ in be- en verwerkende industrie (jaarlijkse groei in %)	3,8	5,3	-2,8	-5,8	10,6	n.v.t.
Arbeidsproductiviteit ¹ in electriciteits-, gas- en watersector (jaarlijkse groei in %)	5,9	-3,6	0,7	-5,7	n.v.t.	n.v.t.
Arbeidsproductiviteit ¹ in de bouwnijverheid (jaarlijkse groei in %)	-0,4	4,4	2,8	-2,4	-8,5	n.v.t.
Octrooi-intensiteit in de be- en verwerkende industrie ² (EOB-octrooiën gedeeld door de bruto toegevoegde waarde van de sector)	5,6	4,4	3,7	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Beleidsindicatoren	2002-2006	2007	2008	2009	2010	2011
Afdwingen van contracten ³ (dagen)	n.v.t.	514	514	514	514	514
Benodigde tijd om een bedrijf te starten ³ (dagen)	n.v.t.	8	8	8	8	8
O&O-uitgaven (in % van het bbp)	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	n.v.t.
Tertiair onderwijsniveau (in % van de bevolking van 30-34 jaar)	32,9	36,4	40,2	40,5	41,4	n.v.t.
Totale overheidsuitgaven voor onderwijs (in % van het bbp)	5,4	5,3	5,5	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	2005	2006	2008	2009	2010	2011
Productmarktregulering ⁴ , algemeen (index; 0=niet gereguleerd; 6=sterkst gereguleerd)	n.v.t.	n.v.t.	1,0	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Productmarktregulering ⁴ , detailhandel (index; 0=niet gereguleerd; 6=sterkst gereguleerd)	n.v.t.	n.v.t.	2,1	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Productmarktregulering ⁴ , netwerkindustrieën ⁵ (index; 0=niet gereguleerd; 6=sterkst gereguleerd)	1,8	1,8	1,7*	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Noten:						
¹ De arbeidsproductiviteit is gelijk aan de bruto toegevoegde waarde (in constante prijzen) gedeeld door het aantal werkenden.						
² De octrooigegevens hebben betrekking op aanvragen bij het Europees Octrooibureau (EOB). Zij worden meegeteld voor het jaar waarin zij bij het EOB zijn ingediend. Zij worden uitgesplitst volgens de woonplaats van de uitvinder, waarbij met breuken wordt gewerkt als er meerdere uitvinders of IPC-klassen zijn om dubbelstellingen te vermijden.						
³ De bij de berekening van deze indicator gebruikte methode, met inbegrip van de aannames, wordt beschreven op http://www.doingbusiness.org/methodology .						
⁴ De bij de indicatoren voor de productmarktregulering gebruikte methoden worden beschreven op http://www.oecd.org/document/1/0,3746,en_2649_34323_2367297_1_1_1_1,00.html . De meest recente indicatoren voor de productmarktregulering hebben betrekking op 2003 en 2008, behalve voor netwerkindustrieën.						
⁵ Geaggregeerde ETCR-indicator.						
* Cijfer voor 2007.						
Bron:						
Commissie, Wereldbank - <i>Doing Business</i> (voor afdwinging van contracten en benodigde tijd om een bedrijf te starten) en OESO (indicatoren voor productmarktregulering).						

Tabel X: Prestaties met betrekking tot groene groei

Nederland		2001-2005	2006	2007	2008	2009	2010
Prestaties met betrekking tot groene groei							
<i>Macro-conomisch</i>							
Energie-intensiteit	kgoe / €	0,19	0,17	0,18	0,17	0,17	0,18
Koolstofintensiteit	kg / €	0,50	0,45	0,43	0,42	0,42	n.v.t.
Grondstofintensiteit (omgekeerd evenredig met grondstofproductiviteit)	kg / €	0,43	0,39	0,40	0,40	0,33	n.v.t.
Afalintensiteit	kg / €	n.v.t.	0,20	0,20	0,20	n.v.t.	n.v.t.
Energiebalans van de handel	% bbp	-1,5%	-3,4%	-2,1%	-2,1%	-1,8%	-2,9%
Gewicht energie in HICP	%	9	10	10	11	10	10
Vershil tussen verandering energieprijzen en inflatie	%	6,3	7,9	2,5	0,8	-0,1	-8,8
Milieubelasting tegenover belasting op arbeid	ratio	20,6%	20,5%	19,5%	19,2%	19,0%	n.v.t.
Milieubelasting tegenover totale belastingen	ratio	10,1%	10,3%	9,8%	9,9%	10,4%	n.v.t.
<i>Sectoraal</i>							
Energie-intensiteit industrie	kgoe / €	0,19	0,15	0,13	0,12	0,14	n.v.t.
Aandeel energie-intensieve industrieën in de economie	% bbp	10,9	11,8	11,5	12,5	10,8	n.v.t.
Electriciteitsprijzen kleine en middelgr. industr. gebruikers	€/kWh	n.v.t.	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09
O&O overheid voor energie	% bbp	n.v.t.	0,02%	0,02%	0,02%	0,02%	n.v.t.
O&O overheid voor milieu	% bbp	n.v.t.	0,01%	0,01%	0,00%	0,00%	n.v.t.
Recycling van stedelijk afval	ratio	79,6%	80,7%	81,7%	81,7%	82,2%	n.v.t.
Percentage broeikasgasemissies dat onder het ETS valt	%	n.v.t.	37,0%	38,9%	40,8%	40,7%	n.v.t.
Energie-intensiteit vervoerssector	kgoe / €	0,47	0,46	0,45	0,45	0,47	n.v.t.
Koolstofintensiteit vervoerssector	kg / €	1,11	1,06	1,01	1,02	1,08	n.v.t.
Wijziging verhouding tussen passagiersvervoer en bbp	%	-0,5%	-3,3%	-2,8%	-3,0%	n.v.t.	n.v.t.
Continuïteit van de energievoorziening							
Afhankelijkheid van energie-invoer	%	35,1%	37,4%	38,9%	34,4%	36,5%	n.v.t.
Diversifiëring van bronnen voor olie-invoer	HHI	n.v.t.	0,21	0,18	0,15	0,17	n.v.t.
Diversifiëring van energiemix	HHI	0,36	0,36	0,36	0,36	0,36	n.v.t.
Aandeel van duurzame energie in energiemix	%	2,0%	2,9%	2,7%	3,3%	3,9%	n.v.t.
<p><u>Landspecifieke noot:</u></p> <p>Het jaar 2011 ontbreekt omdat de gegevens hiervoor niet beschikbaar zijn.</p> <p><u>Algemene toelichting bij de rubrieken:</u></p> <p>Bron: Eurostat, tenzij anders vermeld, toelichting ECFIN hieronder.</p> <p>Alle macro-intensiteitsindicatoren worden uitgedrukt als ratio van een fysieke hoeveelheid en het bbp (in prijzen van het jaar 2000).</p> <p>Energie-intensiteit: bruto binnenlandse energieconsumptie (in kgoe) gedeeld door het bbp (in EUR)</p> <p>Koolstofintensiteit: Broeikasgasemissies (in kg CO2 equivalenten) gedeeld door het bbp (in EUR)</p> <p>Grondstofintensiteit: binnenlands verbruik van hulpbronnen (in kg) gedeeld door het bbp (in EUR)</p> <p>Afalintensiteit: afval (in kg) gedeeld door het bbp (in EUR)</p> <p>Energiebalans van de handel: het saldo van energie-uitvoer en -invoer, uitgedrukt als % van het bbp</p> <p>Gewicht energie in HICP: het aandeel van de "energie"-onderdelen in het consumptiemandje dat wordt gebruikt voor de berekening van de HICP</p> <p>Vershil tussen verandering energieprijzen en inflatie: energiecomponent van de HICP, en totale HICP-inflatie (jaarlijkse verandering in %)</p> <p>Milieubelasting tegenover belasting op arbeid of totale belastingen: uit databank "Taxation trends in the European Union" van DG TAXUD</p> <p>Energie-intensiteit industrie: finale energieconsumptie van de industrie (in kgoe) gedeeld door de bruto toegevoegde waarde van de industrie (in EUR)</p> <p>Aandeel energie-intensieve industrieën in de economie: aandeel van bruto toegevoegde waarde van energie-intensieve industrieën in het bbp</p> <p>Recycling van stedelijk afval: ratio van gerecycled stedelijk afval tegenover de totale hoeveelheid stedelijk afval</p> <p>O&O overheid voor energie of milieu: overheidsuitgaven voor O&O (GBAORD) voor deze categorieën als % van het bbp</p> <p>Percentage broeikasgasemissies dat onder het ETS valt: op basis van de door de lidstaten aan de EER gemelde broeikasgasemissies (excl. LULUCF)</p> <p>Energie-intensiteit vervoerssector: finale energieconsumptie voor vervoer (in kgoe) gedeeld door de bruto toegevoegde waarde van deze sector (in EUR)</p> <p>Koolstofintensiteit vervoerssector: broeikasgasemissies van de vervoerssector gedeeld door de bruto toegevoegde waarde van deze sector</p> <p>Groei van het passagiersvervoer: gemeten in de verandering in % van het aantal passagierskilometers</p> <p>Afhankelijkheid van energie-invoer: netto energie-invoer gedeeld door bruto binnenlandse energieconsumptie, incl. internationale bunkers</p> <p>Diversifiëring van bronnen voor olie-invoer: Herfindahl-index (HHI), de som van marktaandeelen van de landen van oorsprong in het kwadraat</p> <p>Diversifiëring van energiemix: Herfindahl-index voor aardgas, totaal olieproducten, kernenergie, duurzame energie en vaste brandstoffen</p> <p>Aandeel van duurzame energie in energiemix: percentage van bruto binnenlandse energieconsumptie, uitgedrukt in ton olie-equivalent</p>							